

DICTAMEN SOBRE LA SITUACIÓ DE LA LITERATURA CATALANA A L'ENSENYAMENT SECUNDARI

Jaume Aulet, professor del Departament de Filologia Catalana de la UAB i coordinador de la UAB per a la relació amb l'ensenyament secundari

Pere Martí i Bertran, catedràtic de Llengua i literatura de l'IES Eugeni d'Ors de Vilafranca del Penedès

COL·LEGI OFICIAL DE DOCTORS
LLICENCIATS EN FILOSOFIA I LLETRES
I EN CIÈNCIES DE CATALUNYA

febrer 2007

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ. JUSTIFICACIÓ D'UN DICTAMEN D'AQUESTES CARACTERÍSTIQUES.....	4
Declaració d'intencions i metodologia emprada.....	4
Un cop d'ull a l'estat de la qüestió.....	8
LA LITERATURA A L'ESO.....	13
El marc legal.....	13
Els fonaments: el currículum de 1992.....	13
El currículum actual (2002-2007).....	19
Els crèdits variables a l'ESO.....	25
Els llibres de text i la pràctica a l'aula.....	27
La literatura als llibres de primer cicle.....	28
La literatura als llibres de segon cicle.....	30
La pràctica habitual a l'aula.....	31
LA LITERATURA AL BATXILLERAT.....	35
El marc legal.....	35
Assignatura comuna (<i>Llengua catalana i literatura</i>).....	36
Assignatura optativa de modalitat (<i>Literatura catalana</i>).....	42
Assignatura optativa tipificada (<i>Literatura universal</i>).....	45
El <i>Treball de recerca</i>	47
Els llibres de text i la pràctica a l'aula.....	49
Assignatura comuna (<i>Llengua catalana i literatura</i>).....	49
Assignatura optativa de modalitat (<i>Literatura catalana</i>).....	52
Assignatura optativa tipificada (<i>Literatura universal</i>).....	54
El <i>Treball de recerca</i>	55
LA LITERATURA I LES PROVES D'ACCÉS A LA UNIVERSITAT.....	57
El marc legal.....	57
El model i la incidència de l'examen.....	59
Assignatura comuna (<i>Llengua catalana i literatura</i>).....	59

Assignatura optativa de modalitat (<i>Literatura catalana</i>).....	62
DETECCIÓ DELS PRINCIPALS PROBLEMES I PROPOSTES DE MILLORA.....	67
Detecció dels principals problemes.....	68
Principals problemes generals.....	68
Principals problemes a l'ESO.....	69
Principals problemes al Batxillerat.....	70
Principals problemes a les Proves d'Accés a la Universitat.....	72
Propostes de millora.....	72
Propostes de tipus general.....	72
Propostes per a l'ESO.....	72
Propostes per al Batxillerat i per a les Proves d'Accés a la Universitat.....	74
APÈNDIX. Enquesta sobre l'ensenyament de la literatura a l'educació secundària (obligatòria i postobligatòria).....	75

INTRODUCCIÓ. JUSTIFICACIÓ D'UN DICTAMEN D'AQUESTES CARACTERÍSTIQUES

DECLARACIÓ D'INTENCIONS I METODOLOGIA EMPRADA

En una societat civilitzada, com vol ser-ho la nostra, la llengua és un dels aspectes essencials a tenir en compte. És l'element bàsic per a la comunicació i l'entesa pacífica entre les persones i, per tant, esdevé un valor que cal preservar i impulsar per assegurar-nos un progrés digne i cívic. Tots estem d'acord en la importància que té el llenguatge en la formació de les persones, ja siguin estudiants de primària, de secundària o de màsters postdoctorals d'especialització. La capacitat de saber-se expressar, de redactar amb coherència –i, certament, sense errades gramaticals–, de preparar el dossier d'un projecte o de saber muntar una argumentació (ja sigui oralment o per escrit) són elements bàsics d'una vida normalitzada i civilitzada.

Aparentment sembla com si els poders públics i els responsables del món educatiu estiguessin perfectament al cas d'aquest reconeixement i de la importància que cal concedir a la llengua en el currículum dels diversos nivells de l'ensenyament. En els plans de formació hi ha moltes hores per a l'ensenyament de la llengua (ja sigui la catalana, la castellana o l'estrangera) i moltes de les propostes de reforma que s'impulsen apunten fins i tot a la necessitat d'augmentar-ne el nombre: la tercera hora de castellà, la contrapartida per a la llengua catalana, el desig que augmenti el coneixement instrumental de la llengua estrangera, etc.

Aquesta preocupació pel nombre d'hores que es dediquen a l'ensenyament de la llengua sorgeix, és clar, de la detecció d'una sèrie de dèficits pel que fa als usos lingüístics dels estudiants en els diferents nivells de l'ensenyament. Són dèficits tant en l'expressió oral

com en l'expressió escrita (ja sigui en català o en castellà), els quals lògicament acaben afectant la capacitat d'estructuració del pensament, d'argumentació de les idees i d'anàlisi de les coses. Val a dir que aquests dèficits són, de fet, molt semblants als que advertim en el món que ens envolta. La mateixa societat –inclòs el poder públic– que adverteix d'aquests dèficits, que se'n queixa i que intenta subsanar-los (en un intent hipotètic, si més no) és la que després, en la vida quotidiana, acaba concedint molt poca importància a la llengua i a allò que representa. Només cal veure com cada vegada el llenguatge sembla que tingui menys relleu en els actes comunicatius. En alguns casos la llengua deixa lloc a la imatge i passa a ocupar un paper absolutament secundari –o fins i tot inexistent– en la transmissió del missatge, i en d'altres casos se sotmet a un procés de degradació que arriba fins a límits inversemblants (pensem en aquesta mena d'argot degradat que la gent utilitza sistemàticament en els telèfons mòbils o en els xats a través de la xarxa informàtica). O, per situar-se en una posició menys extrema: quantes vegades no hem vist que la gent renuncia a llegir algun document o prospecte simplement perquè és massa llarg? En tots els casos, el fons de la qüestió és sempre el mateix: l'important és la transmissió d'una idea –d'una de sola, si pot ser, ben clara i ben simple– i el llenguatge, amb la seva capacitat de matis, de doble sentit, d'abstracció o d'ironia (i, per tant, de distanciament higiènic de la realitat), és un mecanisme massa potent per a aquesta simplificació. La complexitat del llenguatge –i la diversitat de llengües, és clar– és un signe de la complexitat del món. Si el que es vol és presentar la realitat des de la simplicitat i la uniformitat, la conseqüència immediata és la degradació de la llengua i paral·lelament la progressiva desaparició de la variació i de la diversitat lingüística.

Ja dèiem que, almenys aparentment, els poders públics i els responsables del sistema educatiu semblen preocupats pel tema. No deu ser pas casualitat que en les societats democràtiques les decisions es prenguin en uns espais que s'anomenen precisament “parlaments”. O que les grans epopeies de la ciutat moderna es materialitzin en un “fòrum” (mot que, literalment, fa referència a un espai públic per a debats i col·loquis). Que la preocupació és més aviat aparent ho fa pensar el tipus de llengua que utilitzen molts d'aquests “parlamentaris” en els seus discursos i declaracions. El problema no és només la insuficiència pel que fa al lèxic, la fonètica o les estructures sintàctiques, sinó –i sobretot– la despreocupació que mostren per unes insuficiències de les quals per

força han de ser conscients.¹ També és simptomàtic que l'espai central del mític “Fòrum” de Barcelona hagi acabat convertint-se en “Espacio Movistar”, en una mena de metàfora de la perversa relació entre el món de la llengua i el de la telefonia mòbil (i en castellà, és clar, tal i com correspon a la tendència uniformitzadora d'aquest món modern on vivim).²

Els polítics, que generalment treballen a mig termini i en funció dels cicles electorals, tendeixen a buscar resultats immediats i quantificables. Per això el problema de la llengua a l'ensenyament s'acaba plantejant en funció del nombre d'hores de classe de cada matèria. I potser és que el problema no ve del nombre d'hores sinó del tipus d'ensenyament que es fa. Tampoc ara, però, no podem caure en la simplificació mecànica. En la gestió del sistema educatiu, les decisions no són només polítiques. La llengua –cal acceptar-ho– té un pes importantíssim no només en les hores de dedicació sinó també en els currículums i en les programacions. En l'ensenyament secundari –ara hi entrarem, perquè és el marc que ens ocupa en aquest dictamen– hi ha moltes hores dedicades a l'ensenyament d'aspectes relacionats amb el llenguatge (matèries comunes, matèries de modalitat, matèries optatives, crèdits variables, lectures, etc.) i s'han invertit molts esforços en aquests camps. ¿Per què, doncs, aquests esforços, aquesta programació, no acaben de donar els fruits desitjats?

La resposta no és senzilla. Les causes d'aquest decalatge entre esforç invertit i resultat obtingut caldria analitzar-les des de múltiples perspectives. El dictamen que ara presentem se centra en un d'aquests aspectes, que és d'una importància cabdal: la progressiva reculada pel que fa a l'ensenyament de la literatura a l'ESO i al Batxillerat. En molts centres docents la literatura pràcticament ha desaparegut de les aules o s'ha convertit en un aspecte complementari que s'afegeix –si hi ha temps– al final de cada un dels apartats del temari, d'acord amb les indicacions del llibre de text a l'ús.

De fet, aquesta situació de reculada torna a ser una imatge perfecta i simptomàtica de la societat on s'insereix el nostre sistema educatiu. La literatura exigeix esforç, constància, capacitat d'abstracció i de reflexió i, a més, no té rendiment instantani. Per tant, si

¹ I que els duu a confondre impunement “les eleccions catalanes” amb “les seleccions catalanes” o a fer-nos creure que “se la juguen” per nosaltres quan en realitat el que diuen és que “se l'eixuguen”.

² Vegeu www.movistar.es/espacio.

atenem només a la dinàmica del món que ens envolta, és evident que té les de perdre. Si contràriament, però, considerem que la funció del sistema educatiu no és pas anar a remolc de la societat, sinó intentar canalitzar el procés que permeti millorar-la, tenim la necessitat urgent de recuperar la literatura com a eina bàsica per a l'ensenyament de la llengua i per a la formació integral de les persones. Cal recuperar una idea bàsica, que ja va ser formulada fa un parell d'anys en un article col·lectiu aparegut al diari *Avui*: “la literatura –i els textos en general– són eines fonamentals per al coneixement i el domini de la llengua, ja que constitueixen un bon punt de partida per a aprendre a escriure, a llegir, a parlar i a comprendre l'entorn.”³ O, dit en unes altres paraules: es pot ensenyar llengua prescindint de la literatura, però el que no és tan segur és que se'n pugui aprendre.

El moment actual, que és de debat institucional de cara a l'elaboració de nous currículums, pot ser una bona ocasió per posar aquests temes sobre la taula. La intenció d'aquest dictamen és fer una anàlisi detallada de la situació de la literatura –i especialment de la catalana– a l'ensenyament secundari (tant l'obligatori com el postobligatori) amb la intenció d'explicar quin és el marc legal vigent, com es desenvolupa a la pràctica aquest marc legal, quins són els principals problemes que es detecten i quines propostes de millora es poden aportar. A efectes d'estructuració del text, hem distingit la literatura a l'ESO de la literatura al Batxillerat i, pel que fa al Batxillerat, dediquem apartats específics a la matèria comuna (*Llengua catalana i literatura*), l'optativa de modalitat (*Literatura catalana*), l'optativa tipificada de *Literatura universal* i el *Treball de recerca*. Al final d'aquests dos grans apartats hem sistematitzat la llista dels principals problemes detectats en cada un d'aquests àmbits.

La recollida de dades ha comptat amb la col·laboració d'un grup representatiu de professors de secundària que ha acceptat de contestar una enquesta sobre el tema. Aquesta enquesta, val a dir-ho, no ha estat plantejada amb la intenció de recollir dades amb valor estadístic, sinó de veure la situació en àmbits diferents: centres públics, centres concertats, centres de zones d'extraradi, centres de zones rurals i centres de diferents capitals comarcals (també de Barcelona, és clar). Així mateix hem tingut

³ DIVERSOS AUTORS, “¿Cap a on van la llengua i la literatura a l'ensenyament secundari?”, *Avui* (21-XII-2004), p 17. L'article anava signat per un col·lectiu de professors universitaris i de secundària: Anton Carbonell, Jordi Castellanos, Marina Gustà, Jaume Macià, Teresa Muñoz i Jaume Aulet, coautor d'aquest dictamen. El manifest va comptar en aquell moment amb unes tres-centes adhesions.

present un mostrari diferent de professorat: des dels que s'han dedicat històricament a l'ensenyament de la llengua i la literatura, fins als que s'han incorporat de fa poc al sistema educatiu, com a interins o com a professors amb plaça consolidada.⁴

UN COP D'ULL A L'ESTAT DE LA QÜESTIÓ

En els darrers temps, la qüestió que ens ocupa ja ha estat plantejada des de llocs diversos. Hem fet esment a la tasca de conscienciació d'un col·lectiu de professors de llengua i literatura, tant de secundària com d'universitat, a través d'alguns articles a la premsa. Un d'ells, publicat a *La Vanguardia* el gener de 2006, advertia que “*se malgastan muchísimas horas en la programación de lengua (catalana y castellana) para repetir hasta la saciedad unos mismos contenidos lingüísticos y gramaticales que poco ayudan a formar personas realmente alfabetizadas. (...) Estamos hartos de ver alumnos que terminan la secundaria y no saben leer ni escribir.*”⁵ Aquesta declaració combativa generà diverses reaccions, la més important de les quals fou la taula rodona sobre el tema organitzada per la revista *L'Avenç* i amb la participació de professorat de secundària, professorat d'universitat i representants del Departament d'Educació de la Generalitat.⁶ El més significatiu del debat va ser el compromís de Joan Badia, que en aquell moment era subdirector general de Formació Permanent i de Recursos Pedagògics del Departament d'Educació, en afirmar el següent:

“Ja que em demaneu temps i espai, jo em mullaré. Crec que en el currículum de la secundària obligatòria hauríem de passar d'un 30% del pes de la

⁴ En total hem tabulat una vintena de respostes que pretenen ser exemplificadores d'aquesta diversitat. Des d'aquí volem agrair la col·laboració, és clar, a tots els qui han acceptat de formar part d'aquest mostreig, tant pel temps que han hagut de dedicar a un qüestionari força ampli i entretingut, com per la paciència que han tingut amb els nostres requeriments. El model d'enquesta està incorporat, en apèndix, a aquest dictamen, junt amb els noms de les persones que l'han contestada.

⁵ Anton CARBONELL, Jordi CASTELLANOS, Marina GUSTÀ, Teresa MUÑOZ i Jaume AULET, “¿Por qué no enseñamos a leer?”, *La Vanguardia* (12-I-2006), p. 22.

⁶ Les intervencions van anar a càrrec de Joan Badia, Anton Carbonell, Jordi Castellanos i Artur Noguerol i van ser publicades a Josep M. MUÑOZ, “¿Quin espai donem a la literatura?”, *L'Avenç*, núm. 313 (maig 2006), ps. 10-16.

literatura a primer a un 70% al quart i, pel que fa al batxillerat, seria del parer que hi hagués un curs dedicat a la literatura i un dedicat a la llengua.”⁷

Així mateix, la discussió ha estat present en les dues edicions de la Jornada sobre Literatura i Ensenyament que s’han celebrat a la Universitat de Lleida el 9 de març de 2005 i el 8 de març de 2006 respectivament i que comptà, entre d’altres, amb intervencions que entraven directament en el tema que ens ocupa, com les de Josep Murgades (“Sobre la importància de la literatura per a la llengua comuna”), Teresa Muñoz (“La literatura a l’ensenyament secundari. El carro pel pedregar”) i Jaume Aulet (“L’ensenyament de la literatura catalana: del batxillerat a la universitat”).⁸ En altres jornades universitàries de característiques similars també s’ha abordat el tema. És el cas, per exemple, del Congrés Internacional d’Educació Literària i Societat celebrat el 15, 16 i 17 de novembre de 2006 a la Universitat de València i dedicat a la literatura juvenil (amb aportacions sobre literatura i ensenyament); o les II Jornades sobre Formació Receptora centrades en “La lectura en l’educació secundària: competències i estratègies” i celebrades els dies 22, 23 i 24 de novembre de 2006 a l’Institut de Ciències de l’Educació de la Universitat de Barcelona.

També cal fer esment a la participació que ha generat el debat curricular organitzat pel Departament d’Educació entre l’octubre de 2005 i el setembre de 2006, en el marc del Pacte Nacional per a l’Educació.⁹ Pel que fa al tema de la llengua i la literatura, el document de treball d’aquest debat institucional (“Ensenyar i aprendre llengua i comunicació en una societat multilingüe i multicultural”) ha estat elaborat per Artur Noguerol, amb participació de Josep Martínez, Dolors Permanyer, Lola Ribelles i Teresa Serra. En aquest cas, el paper de la literatura quedava molt camuflat –de fet era pràcticament inexistent– al darrera de conceptes tan rellevants i altisonants com els de “comunicació”, “multilingüisme”, “multiculturalitat”, “autoavaluacions” “coavaluacions” o “heteroavaluacions”.¹⁰ La polèmica sobre el paper de la literatura en

⁷ *Ibid.*, p. 16. Amb la recent remodelació del govern, Joan Badia ha passat a ser director general d’Innovació del Departament d’Educació.

⁸ Les intervencions en les dues jornades estan en aquests moments en premsa, a punt de sortir publicades.

⁹ Les dues dates són les que queden entre la publicació dels documents a debatre (*Debat curricular. Reflexions i propostes*, Barcelona, Generalitat de Catalunya / Departament d’Educació, octubre 2005) i les conclusions finals una vegada acabat el procés (*Debat curricular. Reflexions i propostes. Document final*, Barcelona, Generalitat de Catalunya / Departament d’Educació, setembre 2006).

¹⁰ Algunes de les intervencions en el debat anaven precisament en la línia de remarcar el dèficit del document en temes relacionats amb l’ensenyament de la literatura. Es pot accedir, tant als documents com

l'ensenyament i aquest debat curricular arribà fins i tot a la tribuna del Parlament de Catalunya, que en la sessió de la Comissió de Cultura del 16 de novembre de 2005 va comptar amb la intervenció de Josep M. Benet i Jornet en nom de la Institució de les Lletres Catalanes, Lluïsa Julià en representació de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana i Jordi Castellanos com a representant del món universitari. Aquest darrer ponent, per exemple, en referència directa a alguns dels fragments del text debatut al Departament d'Educació, constata que “la literatura, que és una via per al coneixement –precisament a través de la llengua– tant de la cultura com del món, pràcticament ha desaparegut del currículum.”¹¹

El Departament d'Educació també ha tingut present el tema de l'ensenyament de la literatura en la tasca realitzada pel Consell Assessor de la Llengua a l'Escola, presidit per Ricard Torrents i coordinat per Josep Vallcorba. Una de les comissions del Consell, coordinada per Josep Murgades, ha fixat la seva atenció en la didàctica de la literatura. L'octubre de 2006 se'n feren públiques les conclusions, les quals són ben útils per a un bon diagnòstic de la mateixa situació que s'analitza en aquest dictamen. Un dels objectius que s'hi expliciten, per exemple, és la necessitat “de restituir a la literatura l'estatus que li pertoca pels valors formatius que inclou, tant en la configuració de l'imaginari com en l'ensinistrament de l'eina lingüística, i de potenciar-los de manera adequada.”¹² I una de les conclusions més destacades és la que parla de la necessitat de “Preservació d'un espai curricular per a la literatura”, pel fet que “avui, es dona a la pràctica una greu dissociació, en detriment de l'espai reservat als estudis literaris. Se'n conclou, doncs, la urgència de dotar d'un àmbit curricular propi la literatura, sobretot en els darrers cursos de l'etapa secundària”.¹³

a les intervencions en el fòrum, a www.gencat.net/educacio/debatcurricular. En una d'aquestes intervencions, els mateixos signants de l'article del 12 de gener de 2006 a *La Vanguardia* (vegeu *supra*, nota 5) presentaven una sèrie de consideracions tècniques sobre com plantejar una reforma dels ensenyaments de literatura a secundària. Són tres pàgines de propostes que es poden consultar a www.gencat.net/educacio/debatcurricular/docs/teresamunoz.pdf.

¹¹ Els textos de les intervencions es poden llegir a la secció de temes d'actualitat del web de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana (www.escriptors.cat).

¹² El document es titula “Conclusions de la comissió *Didàctica de la literatura*. L'ensenyament de la literatura a l'ensenyament no universitari”. El text, inclòs en un informe més ampli, es pot consultar a www.gencat.net/educacio/depart/pdf/llengua_escola/comissio_didactica.pdf (ps. 91-102). Els integrants de la comissió, a més de Josep Murgades com a coordinador, eren Margarida Arizeta, Josep Borrell, Teresa Colomer, Francesc Ricart, Alfred Sargatal i Llorenç Soldevila. La citació reproduïda és a la p. 93.

¹³ *Ibid.*, p. 97.

Posats a buscar precedents recents es poden esmentar un parell d'articles sobre el tema (tots dos de l'any 2002) redactats individualment pels dos signants d'aquest dictamen, en els quals s'incideix ja sobre molts dels aspectes que aquí es tracten. Ens limitem a esmentar-los en nota i a remetre-hi.¹⁴ També es de justícia mencionar els notables esforços que des de llocs diversos s'han estat fent per calibrar el problema i mirar d'aportar-hi solucions. Alguns d'aquests esforços mereixen ser mencionats, si més no. És el cas del grup de treball de l'ICE de la Universitat Autònoma de Barcelona coordinat per Jeroni Moya, que ha elaborat una proposta molt específica per treballar les lectures a l'ESO i per fer veure la importància dels textos literaris en l'aprenentatge de la llengua i en la formació integral de l'alumnat.¹⁵ En el llibre es parla, per exemple, de la necessitat d'"arbitrar mesures correctores d'urgència" per recuperar un ensenyament literari que agonitza convertit en simples exercicis de comprensió lectora en unes classes on "tantes vegades hem de parlar, curs darrere curs, de lexemes, de predicatius, d'irregularitats..., per tornar-hi l'any següent!"¹⁶ També hi ha la tasca del grup GRETEL, vinculat al Departament de Didàctica de la Llengua, de la Literatura i de les Ciències Socials de la UAB i dirigit per la professora Teresa Colomer, el qual es preocupa sobretot de temes relacionats amb la literatura infantil, però que actualment té entre mans un estudi sobre lectures a la secundària obligatòria.¹⁷

Pel que fa a la literatura espanyola, també es poden esmentar els documents del grup "Lazarillo" del Departament de Filologia de la Universitat de Cantàbria, dirigit per la professora Isabel Tejerina, que el 2004 donà a conèixer un estudi molt aprofundit sobre lectures i lectors a la secundària obligatòria, amb referències també a la polèmica que suposa l'adaptació del currículum a les circumstàncies de la ESO i del Batxillerat LOGSE.¹⁸ També són de destacar els plantejaments i les reflexions que exposa Alfred Sargatal en el seu manual sobre com elaborar un treball de recerca de secundària en

¹⁴ Vegeu Pere MARTÍ I BERTRAN, "La literatura catalana a l'ensenyament postobligatori: aproximació a una degradació", *Articles de Didàctica de la Llengua i de la Literatura*, núm. 26 (gener-març 2002), ps. 93-104; i Jaume AULET, "Sobre l'ensenyament de la literatura catalana", *Serra d'Or*, núm. 508 (abril 2002), ps. 21-25.

¹⁵ Jeroni MOYA (coord.), *Llegir per aprendre. Una proposta per treballar les lectures a l'ESO*, Bellaterra, Institut de Ciències de l'Educació de la UAB, 2005, amb la col·laboració de Núria Amat, Maria Mercè Bruguera, Jaume Closa, Caty Garcia i Imma López.

¹⁶ *Ibid.*, p. 9. La citació anterior era de la pàgina 10.

¹⁷ Vegeu www.pangea.org/gretel-uab.

¹⁸ Isabel TEJERINA LOBO (dir.), *Lecturas y lectores en la ESO. Una investigación educativa*, Santander, Ediciones de la Consejería de Educación del Gobierno de Cantabria, 2004. El treball es pot consultar a la biblioteca virtual Miguel de Cervantes (<http://www.cervantesvirtual.com>).

l'àmbit de la literatura.¹⁹ En la introducció del llibre, Sargatal detecta perfectament el problema existent i l'afronta de manera contundent:

“Encara que actualment sembla que ningú no s’atreveix a sortir-se del guió d’allò que és «políticament correcte» i tot el llenguatge públic està farcit d’eufemismes que només serveixen per ocultar la veritat o per proclamar que l'emperador va molt ben vestit malgrat que sigui més que evident que va més despullat que els primers humans, diguem-ho pel seu nom: la literatura –com a estudi, com a camp de coneixement, com a experiència lectora o espiritual (un adjectiu desprestigiada, només utilitzat per la parapsicologia i pel cinema de terror), com a pensament crític– ha estat arraconada del sistema educatiu. Definitivament?”²⁰

També es de justícia posar de relleu les diverses experiències d’innovació docent que actualment s’estan duent a terme, com la de Mireia Garcia titulada *La literatura catalana: més que llibres*, la qual ofereix una sèrie de materials en entorn web per a l’estudi de la literatura catalana a l’ensenyament secundari, amb especial atenció per a la secundària obligatòria.²¹

Tot plegat, ja sigui des de la reflexió teòrica o des de plantejaments pràctics, ja sigui des d’una metodologia o des d’una altra, ens recorda la importància de la literatura en l’ensenyament de la llengua i ens posa sobre avís dels problemes que hi ha en l’actual sistema educatiu pel que fa al tema. És una evidència que, a la pràctica, la literatura ha quedat arraconada en l’ensenyament secundari a una posició pràcticament testimonial. Que aquesta situació sigui definitiva o no (amb les conseqüències que tot plegat comporta) depèn encara de nosaltres i del nostre esforç. Tal i com conclou l’article de *La Vanguardia* ja esmentat,²² en el desenvolupament de la reforma educativa a secundària s’han comès greus errors que cal assumir i corregir. I no és broma. Ens hi juguem el futur.

¹⁹ Alfred SARGATAL, *El treball de recerca en literatura. Com organitzar-lo, com dirigir-lo*, Barcelona, Laertes, 2002.

²⁰ *Ibid.*, p. 16.

²¹ Se’n pot consultar un primer tast a <http://phobos.xtec.cat/mgarc114/moodle>.

²² DIVERSOS AUTORS, “¿Por qué no enseñamos a leer?”, *op. cit.*

LA LITERATURA A L'ESO

EL MARC LEGAL

El marc legal que regula l'assignatura de *Llengua catalana i literatura* a l'ESO el trobem al Decret 179/2002 de 25 de juny, que modifica dos decrets anteriors, el 75/1992, de 9 de març, i el 96/1992, de 28 d'abril. Com que aquests decrets són a la base de les programacions i dels llibres de text actuals, en farem una breu síntesi per centrar-nos en el disseny curricular actual.

Els fonaments: el currículum de 1992

Al llibre *Currículum d'Educació Secundària Obligatòria. Àrea de Llengua*,²³ del qual el Departament d'Ensenyament va fer 3000 exemplars per repartir-los entre el professorat, ja que havia de fer conèixer les bases de la reforma des de tots els punts de vista, trobem les línies pedagògiques –i també ideològiques, en el fons– en què es basa el nou sistema educatiu: el constructivisme. El pes d'aquest corrent pedagògic-psicològic (o psicopedagògic, com es prefereixi), queda palès en aquestes afirmacions, que marquen els continguts del nou currículum:

²³ Editat l'any 1993 pel Servei de Difusió i Publicacions del Departament d'Ensenyament, amb ISBN 84-39324-30-8. És un treball exhaustiu sobre l'àrea de llengua a l'ESO i està estructurat en vuit grans blocs: "Consideracions generals sobre l'Etapa d'Educació Secundària Obligatòria", "Estructura de l'Etapa", "Disseny curricular", "Objectius generals de l'Etapa d'Educació Secundària Obligatòria", "Primer nivell de concreció", "Projecte curricular de centres", "Segon nivell de concreció" i "L'organització del currículum comú i variable". Les citacions són totes d'aquesta edició. També és interessant, per la visió de conjunt que dóna dels canvis en el sistema educatiu, el llibre de C. A. Trepal i D. Freixenet, publicat el mateix any: Cristòfol A. TREPAT, Dolors FREIXENET, *Del currículum als crèdits. El nou ensenyament secundari*, Barcelona, Ed. Laertes, 1993.

“En primer lloc cal tenir present que el constructivisme no pretén ser una teoria més, sinó una visió de conjunt capaç d’aglutinar diverses teories que comparteixen postulats comuns, fonamentalment el que subratlla la importància de l’activitat constructiva de l’alumnat en la realització d’aprenentatges escolars. Aquest esquema integrador és a la base del model curricular elaborat pel Departament d’Ensenyament de la Generalitat de Catalunya que, a més de proporcionar al professorat un conjunt de referències psicoeducatives, vol ser un instrument per a la reflexió i l’acció educativa. (...) L’aprenentatge no s’aferma si no és significatiu, és a dir, si l’alumne/a no pot relacionar la nova informació o camp d’experiències que se li ofereix amb algun element de la seva estructura cognoscitiva. Per contextualitzar les noves adquisicions dels alumnes i de les alumnes i relacionar-les amb la seva xarxa cognoscitiva, la globalització dels aprenentatges és del tot imprescindible.” (p. 11).

És en aquesta globalització d’aprenentatges, doncs, on s’ha de situar la literatura, que tindrà una gran importància i un pes ben significatiu per als elaboradors del currículum –com veurem–, però que a l’hora de dur-lo a la pràctica quedarà diluïda en una tipologia textual més o perdrà força en fer-se servir els textos literaris per treballar aspectes gramaticals, normatius, d’ús de la llengua... Sobretot si tenim en compte que dels tretze objectius generals del disseny curricular de tota l’etapa (dels quatre cursos d’ESO, doncs) no n’hi ha cap de referit directament a la literatura, tot i que en alguns, com pot ser el cas del dotzè, s’hi podria encabir:

“Conèixer les creences, les actituds i els valors bàsics de la nostra tradició i el nostre patrimoni cultural, valorar-los críticament i escollir aquelles opcions que afavoreixin més el desenvolupament integral com a persones.” (p. 35)

Quan s’entra en els tres nivells de concreció en què s’estructura el disseny curricular, la literatura comença a singularitzar-se. Al primer nivell es diu clarament: “l’àrea de què parlem és formada per continguts de llengua i per continguts de literatura. Ambdós àmbits responen a camps de coneixements molt diversos, si bé estretament relacionats.” (p. 39). I no solament se singularitza, sinó que es valora d’una manera molt positiva, fins al punt que s’hi fa aquesta afirmació contundent:

“És altament recomanable la seva presència assídua al currículum escolar a fi que l’alumnat aprengui un nivell de llengua ric en possibilitats expressives, a més d’educar el gust i adquirir determinats coneixements sobre la vida (sentiments, vida interior, punts de vista diferenciats, etc.).” (p. 40)

Crida l'atenció, però, que aquesta alta valoració sigui “com a fenomen lingüístic totalitzador [que] presenta exemples de tots els registres i nivells de la llengua, de tots els tipus de text” (p. 40). Comencem a tenir la sensació que la literatura, malgrat l'alta valoració, està al servei de la llengua. El fet es fa més palès quan, tot seguit, els textos literaris són situats “al costat de textos de la vida quotidiana, de textos d'estudi, i de textos dels mitjans de comunicació de masses”. I encara més quan es volen marcar distàncies respecte dels estudis literaris en el sistema anterior, el del BUP (Batxillerat Unificat i Polivalent):

“Sovint s'entaula polèmica sobre la manera de presentar o d'abordar la literatura: gèneres literaris o història de la literatura? Certament, el caràcter de producte social fa difícil desvincular l'obra literària del context socioeconòmic en què s'ha originat. Però també és ben cert que tota obra literària té un valor intrínsec i és possible de llegir-la, analitzar-la i assaborir-ne els aspectes merament artístics, sense una necessitat imperiosa de conèixer de manera exhaustiva les característiques del corrent literari en què s'emmarca. Dit altrament, és possible i necessari que l'alumne/a aprengui primer a «llegir», analitzar i valorar el text literari per si mateix, abans de poder abordar una visió històrica, cronològica de la literatura. Des d'aquesta perspectiva s'ofereix una iniciació a la literatura mitjançant l'estudi i anàlisi d'obres dels diferents gèneres literaris, fent referència, quan escaigui, a l'època i corrent literari de l'obra i de l'autor.” (p. 40)

Per això no fa estrany, encara en el primer nivell de concreció, trobar-hi afirmacions com aquesta:

“En la realitat, les activitats d'ensenyament i d'aprenentatge amb els alumnes han de presentar un caràcter integrat. Si agafem, per exemple, la lectura d'una narració literària, s'hi treballen de forma conjunta continguts procedimentals (com la lectura expressiva, la comprensió lectora, el resum – oral o escrit–, la interpretació i el comentari, la consulta al diccionari, l'anàlisi de frases o oracions), continguts conceptuals (de morfologia, de sintaxi, de lèxic, sobre la narrativa) i continguts actitudinals (interès per la lectura, normes del treball ben fet).” (p. 42-43)

En aquest primer nivell de concreció hi ha la literatura en tots els apartats. En els “Objectius generals” hi és, concretament, en l'apartat 6 dels 8 que el formen:

“Adonar-se que les produccions literàries constitueixen diverses interpretacions del món i de l'individu; afavoreixen el desvetllament de la imaginació i del bon gust estètic, i són un mitjà d'arrelament i participació en la cultura pròpia, i de relació amb altres pobles.” (p. 45)

L'apartat 4 de cada un dels tres grans blocs dels "Continguts" hi és dedicat íntegrament en tots tres casos:

“Procediments:

- 4.1. El comentari de text literari: poesia i prosa.
- 4.2. La recensió de la lectura.
- 4.3. Tècniques de creació literària: imitació, planificació i producció (espontània i preparada) de textos amb intenció literària.

Fets, conceptes i sistemes conceptuals:

- 4.1. El registre literari.
- 4.2. Els gèneres en què s'agrupen les obres literàries: característiques bàsiques.
- 4.3. Els recursos expressius de la literatura.
- 4.4. El context històrico-cultural.

Valors, normes i actituds:

4. Valoració de l'aprenentatge i dels elements diversos que hi incideixen:
 - 4.1. Interès per la lectura i per l'expressió escrita personal.
 - 4.2. Adequació a les normes convencionals de l'expressió escrita.
 - 4.3. Adequació del registre lèxic al context.” (ps. 46-47)

Així mateix, els “Objectius terminals” també dediquen deu dels cinquanta objectius a la literatura. Concretament els apartats 7 i 8 estan centrats en la lectura silenciosa i expressiva de textos literaris, i els apartats 27 a 34 sintetitzen els continguts: valorar la literatura pròpia i les de l'entorn, reconèixer i comentar textos literaris de gèneres diversos, contextualitzar-los, etc. (ps. 47-49).

Les “Orientacions didàctiques” d'aquest primer nivell de concreció també dediquen una bona atenció a la literatura: vehicle de transmissió ideològica i cultural, instrument per a un aprenentatge interdisciplinar, formació del lector, despertar el gust per la lectura... En concret del tipus d'obres literàries que han de llegir els alumnes diu que:

“han de ser preferentment de la literatura clàssica juvenil universal o dels autors que escriuen per als joves. També poden ser motivadores totes les novel·les dites d'“aprenentatge”, entre les quals s'inclouen les d'aventures, les policiaques i les de tema fantàstic, per els possibilitats de transferència i d'identificació que ofereixen.” (p. 53)

Acaba el bloc dedicat a les orientacions didàctiques de la literatura amb una referència explícita a no deixar de banda els altres continguts del currículum:

“El comentari de text es relacionarà amb els continguts que s'estudien en altres apartats de l'àrea. Per tant, s'analitzaran les parts i els conjunts

significatius i la seva relació amb els grups d'oracions i paràgrafs. Convé no perdre de vista que l'objectiu final és l'educació lingüística i la sensibilitat literària de l'alumne/a, no pas l'ensinistrament en una tècnica o en una altra.” (p. 53).

Amb el segon nivell de concreció ja s'entra en el projecte curricular de centre i, doncs, en la concreció de tots els apartats analitzats en el primer nivell i que ara es concreten en mòduls. En primer lloc ens especifica els sis grans apartats en què es divideix l'àrea: Llengua oral, Llengua escrita, Lèxic, Literatura, Gramàtica i Llengua i societat (aquest darrer específic del disseny curricular català, afegit al Decret de Mínims del Ministeri d'Educació i Ciència). Concretament, pel que fa a l'apartat de Literatura diu:

“La incorporació, com a procediments, del que fins no fa gaire eren mètodes a través dels quals es facilitava la lectura dels textos literaris (el «comentari de text», la «recensió d'obres» o algunes «tècniques de creació literària»), exigia una seqüenciació que fos síntesi de diferents metodologies i aclarís les estructures bàsiques de contingut que caldria tenir en compte, sobretot, amb vista a facilitar la lectura i la contextualització dels textos literaris. Això és el que s'ha procurat de fer amb la proposta de seqüenciació que s'ofereix.

Cal advertir, a més, que en aquest apartat es fa imprescindible dotar l'alumnat d'un bagatge mínim, però adient a l'edat (és a dir, capaç de ser assimilat per la majoria dels nois i les noies), de contingut conceptual. Per això es presenta una proposta de seqüenciació força detallada dels que representen els dos principals nuclis conceptuals: el dels gèneres literaris i el dels recursos expressius en literatura.” (p. 74).

Els tres grans blocs dels “Continguts” també dediquen, naturalment, l'apartat 4 íntegrament a la literatura, tot i que escadusserament trobem algun altre subapartat que també hi està estretament relacionat, com per exemple alguns de la llengua oral, com l'apartat 1.4, titulat “Dramatitzacions” o alguns de la llengua escrita, com el subapartat 2.1.3, dedicat a la “Lectura expressiva de textos poètics” o el 2.2, titulat “Comprensió lectora”.

Allò veritablement destacat en aquest segon nivell de concreció és l'anomenada “Organització modular”, l'organització dels continguts de l'àrea en 15 mòduls, els 8 primers per als dos primers cursos de l'ESO (primer cicle) i els 7 següents per als dos darrers cursos (segon cicle). En tots els mòduls “es parteix del text com a eix vertebrador.” (p. 91) i es recomana que molts d'aquests textos siguin literaris. A més a més, 8 d'aquests mòduls són específicament dedicats a la literatura:

“La literatura (entesa com a conjunt de textos i obres literàries, mai només com a dades per a la història), a més de ser present en els diferents mòduls, en té vuit per a la sistematització i treball a fons. Els dos primers (que serien el 5 i el 6) se situarien al primer cicle, i voldrien proporcionar l'alumnat dels elements bàsics per comprendre els textos poètics i fer-lo adonar d'una sèrie de mecanismes que, d'aquest àmbit, han passat a impregnar missatges publicitaris. (Didàcticament, potser convindrà començar a l'inrevés: analitzar els mecanismes de la publicitat per passar després a veure aquests mateixos recursos en el registre literari-poètic.) Els dos següents (7 i 8) es dedicarien a l'estudi i pràctica dels textos dramàtics. Amb aquest es clouria el primer cicle.

Els altres 4 mòduls, situats ja al segon cicle, haurien de servir per fer una revisió més sistemàtica dels textos i obres que es considerin més bàsics de les literatures catalana i castellana. Caldrà organitzar-los per gèneres literaris i per èpoques, sense voler convertir-los, però, en una “història de la literatura” reduïda, ja que no hi escau.” (p. 91)

El pes de la literatura, doncs, és francament significatiu en el currículum de l'àrea, ja que més de la meitat dels mòduls hi estan dedicats. Ara bé, els objectius primordials de l'àrea i, sobretot, la reducció dels textos literaris a una tipologia textual més, com s'insinua sovint i com han interpretat la majoria dels autors dels llibres de text –com veurem més endavant–, han fet que aquest pes tan notable quedi desvirtuat en la majoria dels casos. No cal dir que les programacions del Departament de Llengua i Literatura i fins i tot les individuals de cada professor (el que correspondria al tercer nivell de concreció), amb la llei a la mà podrien modificar els models del Departament d'Ensenyament i, doncs, donar a la literatura el pes que li correspon, i que en teoria té al currículum. La realitat no ha estat ni és aquesta, com veurem en analitzar el pes de la literatura a partir de diverses de les enquestes que han contestat els professors i professores de la matèria.

Com a cloenda d'aquesta descripció legal, no ens podem estar de citar aquest text que precedeix la distribució modular de la literatura. Serveixi de recordatori per tal que professorat i editors tinguin present que la finalitat de l'Àrea de Llengua i Literatura, com s'ha dit en tantes ocasions, és “dotar l'alumnat de les capacitats bàsiques de comprensió i de producció de tota mena de textos orals i escrits per tal que puguin desenvolupar la seva activitat tant en àmbits de la vida activa, com en la continuació dels seus estudis, si escau.” (p. 91). El text en concret és prou explícit i diu així:

“El contingut literari és sempre present, en cada mòdul, per tal com la literatura, a més d'un interès afegit en els aspectes de la sensibilitat i

expressivitat personal, té un caràcter totalitzador, des del punt de vista textual: és possible trobar tota mena de textos en la literatura. Per això es proposa de no deixar en cap moment aquest tipus de textos i veure'n els trets més rellevants a mesura que es vagi estudiant i practicant la tipologia textual: narratius, descriptius, «poètics», conversacionals, explicatius, argumentatius. (Els predictius i els instructius es deixen en segon terme i poden ser-hi inclosos en qualsevol moment.)” (p. 91)

Per acabar, només recordar dues coses. La primera, que la distribució dels mòduls és compartida entre català i castellà i que, per tant, en aquell moment s'havien de repartir els continguts entre totes dues matèries. La segona, que als mòduls específicament literaris (com poden ser l'11 i el 12), també s'hi han de treballar els sis grans apartats en què es divideix l'àrea: Llengua oral, Llengua escrita..., com queda palès en els models presentats pel Departament d'Ensenyament (ps. 147-155 per exemple), la qual cosa contribueix a aquesta sensació que hem apuntat més amunt: que la literatura quedava diluïda entre els continguts de llengua, malgrat el valor i el pes que hi donen els autors del currículum de l'Àrea de Llengua i Literatura.

El currículum actual (2002-2007)

El nou currículum d'Educació Secundària Obligatoria, vigent en el moment de redactar aquest dictamen i a punt de ser modificat novament, va entrar en vigor, com ja ha quedat dit, el 25 de juny de 2002, pel decret 179/2002.²⁴ En la distribució de crèdits, tot i que es mantenia formalment la unitat de l'Àrea de Llengua, es marcava clarament un nombre de crèdits comuns idèntics per a cadascuna de les dues assignatures. En total són 24 crèdits comuns, 12 per a *Llengua Catalana i Literatura* i 12 més per a *Llengua castellana i literatura*. El nombre d'hores és significativament superior al del currículum de 1992, tot i que no es pot deixar de banda la forta disminució dels crèdits variables, que analitzarem a part més endavant.

El calendari d'aplicació del nou marc legal va ser el següent:

- Primer i tercer curs: any acadèmic 2002-2003.

²⁴ Les citacions del currículum actual estan extretes del web del Departament d'Educació: <http://www.xtec.cat/estudis/index.htm>

- Segon i quart curs: any acadèmic 2003-2004.

La “Introducció” del nou currículum sintetitza els objectius generals del de 1992:

“La finalitat bàsica de l'àrea de llengua catalana i castellana i literatura a l'educació secundària obligatòria és la que afirma que, en acabar l'etapa, els nois i les noies han de ser capaços de comprendre i produir missatges orals i escrits amb propietat, autonomia i creativitat, en llengua catalana i castellana fent-los servir per comunicar-se i per organitzar els propis pensaments, i reflexionar sobre els processos implicats en l'ús del llenguatge.”

Els continguts, també agrupats en conceptuals, procedimentals i actitudinals s'han de basar sempre en activitats d'ensenyament i aprenentatge de caràcter integrat i s'agrupen en quatre apartats: l'ús de la llengua (llengua oral i escrita; i recursos comunicatius), literatura, llengua i societat i estudi sistemàtic de la llengua. Pel que fa a l'estudi de la llengua escrita també destaca la tipologia textual i, pel que fa a la literatura, hi ha una introducció que sintetitza el currículum de 1992, per afegir-hi tot seguit que:

“L'ensenyament de la literatura té dos enfocaments diferenciats, coincidint amb els dos cicles de l'etapa. En el primer cicle, es pretén habitualitzar l'alumnat a "llegir", analitzar i valorar el text literari per si mateix, abans de poder enfocar una visió històrica, cronològica, de la literatura, la qual s'aborda en el segon cicle, en què l'alumnat pot haver assolit un grau adequat de maduresa intel·lectual. És en aquest moment que s'escau l'estudi cronològic dels diversos moviments literaris, així com dels autors i les obres més destacades tant de la literatura catalana com de la castellana. Cal tenir present que, d'aquesta manera, quan s'encaminin cap a noves opcions, siguin laborals o acadèmiques, tots hauran assolit una base cultural indispensable en aquesta matèria.”

Els canvis ja s'anuncien, sobretot a segon cicle, principalment es té en compte que la “visió històrica, cronològica” no solament no és rebutjada, sinó que és presentada com un dels enfocaments possibles de l'estudi de la literatura en aquest cicle.

Dels 12 objectius generals de l'Àrea, tres són específicament literaris (del 8 al 10) i un altre (el 2), és dedicat a la lectura en general:

“Conèixer i valorar els principals gèneres literaris i els autors més representatius a través de les seves obres”.

“Distingir els períodes artístics i literaris, amb els corresponents trets característics i els autors més significatius”.

“Adonar-se que les produccions literàries constitueixen diverses interpretacions del món i de l'individu; afavoreixen el desvetllament de la

imaginació i del bon gust estètic, i són un mitjà d'arrelament i participació en la cultura pròpia, i de relació amb altres pobles.”

Pel que fa als continguts, tot l'apartat 4 dels procedimentals se centra en qüestions literàries:

- “4.1 Lectura expressiva de textos en prosa i en vers.
- 4.2 Memorització de textos breus i recitació de poemes.
- 4.3 Dramatització de textos teatrals breus singulars, duals o plurals.
- 4.4 Lectura i comentari de textos literaris i de relats cinematogràfics.
- 4.5 Lectura comprensiva d'obres literàries.
- 4.6 Recensió de lectures.
- 4.7 Situació de les obres i els textos llegits en el seu context històric i literari.
- 4.8 Producció de textos breus amb intenció literària, si cal, a partir de models.”

També parla de literatura l'apartat II dels continguts conceptuals, que es divideix en un gran bloc comú (dedicat al registre literari i als gèneres), i en un altre per a la història de la literatura, amb distinció pel que fa a la catalana i la castellana:

- “II a. Literatura
1. El registre literari.
 2. Concepte de gènere literari.
 3. El teatre.
 4. La narrativa.
 5. La lírica.

IIb. Història de la literatura

Literatura catalana

1. La literatura medieval
2. La literatura als segles XVI, XVII i XVIII. Renaixement, barroc i Il·lustració.
3. La literatura al segle XIX. Romanticisme. Renaixença. Realisme i naturalisme.
4. El segle XX.
5. El modernisme.
6. El noucentisme.
7. Les avantguardes.
8. La literatura fins als anys quaranta.
9. La literatura de postguerra.
10. La literatura contemporània.

Literatura castellana

1. La literatura medieval
2. El Siglo de Oro.
3. El segle XVIII.
4. La literatura romàntica.

5. La narrativa realista.
6. El modernisme.
7. La generació del 98.
8. La generació del 27.
9. La literatura contemporània.”

Pel que fa als continguts actitudinals, hi dedica tot l’apartat 2:

- “Relacionats amb la literatura.
- 2.1 Interès per la lectura.
 - 2.2 Sensibilització per la literatura.
 - 2.3 Hàbit de lectura de textos adequats a l'edat.
 - 2.4 Actitud crítica raonada.”

Tot seguit, s’especifiquen els continguts dels diversos cursos i, naturalment, els continguts literaris. A primer cicle, com hem dit, el registre literari i els gèneres; a segon cicle la història de la literatura. La distribució queda, doncs, de la manera següent:

“Primer curs:

- II. Literatura (ítems 1 i 2 per a la matèria de *Llengua catalana i literatura*, i ítem 3 per a la de *Llengua castellana i literatura*):
 1. El registre literari. El text retòric. Recursos més importants.
 2. Concepte de gènere literari.
 3. El teatre: característiques i formes (tragèdia, comèdia i drama).

Segon curs:

- II. Literatura (ítems 4 i 5 per a la matèria *Llengua catalana i literatura* i ítem 5 per a *Llengua castellana i literatura*).
 4. La narrativa
 - 4.1 De tradició oral: rondalla i llegenda.
 - 4.2 Escrita: conte i novel·la.
 5. La lírica: estructura formal (vers, estrofa, mètrica, rima).

Tercer curs:

- II. Història de la literatura
 - Literatura catalana
 1. La literatura medieval: característiques generals.
 - 1.1 Ramon Llull i l'origen de la llengua literària.
 - 1.2 Les cròniques i la prosa medieval.
 - 1.3 L'Humanisme.
 - 1.4 El segle d'or: Ausiàs March, Joanot Martorell (Tirant lo Blanc).
 2. La literatura als segles XVI, XVII I XVIII: Renaixement, barroc i Il·lustració.
 3. La literatura al segle XIX.
 - 3.1. El Romanticisme. Característiques generals.

- 3.2. La Renaixença. Els Jocs Florals. Jacint Verdaguer. Àngel Guimerà
- 3.3. El realisme i el naturalisme: característiques generals. Narcís Oller.

Literatura castellana

1. La literatura medieval.
 - 1.1 La lírica.
 - 1.2 L'èpica: el Cantar de Mio Cid.
 - 1.3 La prosa: El conde Lucanor.
2. El Siglo de Oro: característiques generals.
 - 2.1 La lírica: Garcilaso de la Vega, Luis de Góngora, Francisco de Quevedo.
 - 2.2 La prosa: Lazarillo de Tormes. Miguel de Cervantes (Don Quijote de la Mancha).
 - 2.3 El teatre: Lope de Vega i Calderón de la Barca.
3. El segle XVIII: Característiques generals. El teatre i la prosa.

Quart curs:

II. Història de la literatura

Literatura catalana

4. El segle XX: característiques generals.
5. El modernisme. Joan Maragall i l'escola mallorquina. Víctor Català. Santiago Rusiñol.
6. El noucentisme. Eugeni d'Ors. Josep Carner.
7. Les avantguardes. Joan Salvat-Papasseit. J. V. Foix.
8. La literatura fins als anys quaranta.
 - Poesia: Carles Riba.
 - Teatre: J. M. de Sagarra.
9. La literatura de postguerra.
 - Narrativa: Josep Pla, Llorenç Villalonga, Mercè Rodoreda, Manuel de Pedrolo, Pere Calders.
 - Poesia: Pere Quart, Salvador Espriu.
 - Teatre: Joan Oliver, Joan Brossa.
10. La literatura contemporània: la narrativa, la poesia, el teatre.

Literatura castellana

4. La literatura romàntica: José de Espronceda i Gustavo Adolfo Bécquer.
5. La narrativa realista: Benito Pérez Galdós i Leopoldo Alas, "Clarín".
6. El modernisme: Rubén Darío.
7. La generació del 98: Miguel de Unamuno, Antonio Machado, Pío Baroja i José Martínez Ruiz, "Azorín".
8. Juan Ramón Jiménez i la generació del 27.
9. La literatura contemporània: la poesia, la narrativa, el teatre.”

Els objectius terminals, que en els nous currículums són 56, també han estat modificats en part. Pel que fa a la literatura en trobem quatre d'específics a primer cicle (del 14 al 17):

- “14. Demostrar interès per la literatura pròpia i per les altres, especialment les que són a la base del nostre món cultural.
- 15. Reconèixer els recursos i les convencions del registre literari i percebre els elements que el diferencien dels altres registres.
- 16. Llegir i identificar textos de diversos gèneres literaris fent-ne referència a les principals característiques que permeten classificar-los, i comentar-los.
- 17. Llegir significativament, durant el cicle, obres programades de les literatures catalana i castellana, i comentar-les.”

I nou més a segon cicle (del 36 al 44):

- “36. Llegir expressivament textos literaris en prosa o en vers, o de les altres àrees del currículum, amb veu i entonació adequades i d'acord amb les regles ortològiques.
- 37. Fer una lectura silenciosa comprensiva de qualsevol text en prosa o en vers, apropiat a l'edat, tant si és literari com de les altres àrees del currículum, reconeixent-ne fets, opinions i interpretacions quan escaigui.
- 38. Manifestar interès per la literatura com a mitjà per interpretar la realitat.
- 39. Demostrar interès per la literatura pròpia, tot contrastant-la amb les manifestacions literàries en d'altres llengües, especialment les que són a la base de la nostra tradició cultural.
- 40. Valorar, d'acord amb la sensibilitat pròpia, les aportacions de la lectura literària, tot demostrant criteri personal i un cert grau d'autonomia.
- 41. Distingir els principals períodes de la literatura catalana i castellana, atenent la relació amb el context historicosocial, els gèneres literaris i alguns autors significatius per tal de situar les lectures dins el marc de referència adequat.
- 42. Comentar textos poètics i en prosa, atenent els aspectes formals i de contingut, l'autor/a i l'època, i d'acord amb la sensibilitat personal, expressada mitjançant una opinió raonada.
- 43. Llegir, durant el cicle, obres programades de les literatures catalana i castellana, tenint en compte els factors externs sota els quals han estat produïdes.
- 44. Sintetitzar, seguint un guió previ, oralment o per escrit (recensió) informacions pertinents sobre una obra llegida, pel que fa a l'autor/a i a l'època de producció, als elements literaris i humans, procedents de fonts diverses –explicacions del professorat i consulta bibliogràfica– de manera que es contextualitzi i s'expressi l'opinió pròpia raonada.”

Aquesta és la situació legal. Que la literatura no té un pes específic en els currículums no es pot dir de cap de les maneres. Ara bé, cal tenir en compte allò que s'ha dit en parlar dels currículums de 1992, la base de l'actual: els aspectes literaris queden massa diluïts entre els altres continguts. I encara se n'hi ha d'afegir un altre d'important: l'extensió de la matèria. Malgrat haver augmentat significativament el nombre d'hores, tant en català com en castellà, el programa és tan extens que sovint s'arraconen

continguts literaris per potenciar els lingüístics, com veurem en els apartats sobre els llibres de text i la pràctica habitual a les aules.

Els crèdits variables a l'ESO

No hi ha dubte que els crèdits variables (CV, a partir d'ara), els ensenyaments de caràcter optatiu de la reforma, tenien un pes específic i important en el currículum de l'ESO, i naturalment en el de la matèria *Llengua catalana i literatura*, i encara més concretament en el tema específic de la literatura, que és el que ens interessa en aquest moment. L'afirmació és en passat, perquè en la proposta curricular de 1992 hi havia un bon nombre de CV centrats en la literatura, però en l'actual gairebé són inexistents, ja que s'han reduït dràsticament.

En el document de 1992 és defineix clarament la finalitat dels CV a l'article 9:

“Els crèdits variables tenen com a finalitat que els alumnes consolidin i amplïïn les capacitats i els coneixements propis, atenent la seva diversitat i tenint present els objectius generals d'etapa i d'àrea.”

A l'article 11, queda ben clar que dels 55 crèdits que formen el currículum de primer cicle d'ESO, 15 corresponen a CV, mentre que dels 60 que formen el de segon cicle, 21 corresponen a CV.

Els CV podien ser “Tipificats” (dissenyats pel Departament d'Ensenyament) o “de Centre” (dissenyats pel centre). Aquests darrers eren molt oberts i només calia presentar-ne la programació a la delegació territorial corresponent, que solia aprovar-la sense problemes. En cada cicle, del total de l'oferta de CV programats per cada centre educatiu, almenys el 50% havien de ser tipificats (DOGC 2189, 11-3-1996, en el qual s'estableix l'ordenació dels CV).

D'uns 135 CV tipificats, proposats pel Departament per a totes les àrees, n'hi havia aproximadament un 10% per a l'Àrea de Llengua i Literatura i d'aquests, si fa o no fa la meitat, tenien continguts literaris, ja que n'eren clarament un reforç o una ampliació. A la normativa de començament del curs 1997-1998, per a l'Àrea de Llengua i Literatura

se n'hi especifiquen onze, amb desplegament d'objectius i continguts, cinc dels quals estan estretament lligats a continguts literaris. Són els següents, amb la descripció corresponent:

“Club de lectura:

El crèdit pretén, especialment, estimular l'ús de la biblioteca i l'hàbit de lectura, en qualsevol dels seus vessants (lúdic o funcional).

Representació teatral:

L'objectiu del crèdit és que l'alumne s'endinsi en el món del teatre a partir de la lectura expressiva, la creació, la dramatització de textos i situacions reals i la participació en el joc teatral.

Viure la literatura:

La intencionalitat del crèdit és fomentar el gust per la lectura d'obres literàries, alhora que s'utilitzen aquestes com a eines d'educació integral de formació i d'informació.

Poesia:

Una de les finalitats bàsiques d'aquest crèdit (...) és trencar l'actual allunyament entre els lectors i la poesia.

Comentari de textos literaris:

És un crèdit d'aprofundiment dels continguts de literatura, però principalment de treball instrumental, aplicat a textos literaris (...)”

Actualment, segons el currículum de 2002, l'article 1, que modifica l'article 11 de 1992, deixa ben clar que dels 60 crèdits que formen el currículum de primer cicle d'ESO, només 6 corresponen a CV, mentre que dels 62 que formen el de segon cicle, només 10 corresponen a CV. La reducció és prou evident. Si a més tenim en compte que entre aquests crèdits s'han d'incloure obligatòriament els de segona llengua estrangera, els de cultura clàssica i els de ciències socials amb continguts d'ètica, podem entendre fàcilment que l'oferta literària en aquest camp hagi acabat essent pràcticament nul·la a la majoria de centres, tot i que oficialment es poden continuar oferint qualsevol dels crèdits tipificats o de centre que s'oferaven abans. Cal dir també que la majoria de centres han optat per ofertar-ne d'aquelles àrees que no han tingut ampliació d'hores com ara *Música*, *Educació visual i plàstica*, *Educació física* o *Tecnologia*. L'oferta literària en aquesta part del currículum, doncs, podem qualificar-la clarament de testimonial en alguns centres i nul·la en la majoria.

ELS LLIBRES DE TEXT I LA PRÀCTICA A L'AULA

Com no podia ser d'altra manera, els llibres de text d'ESO són d'allò més fidels al currículum del Departament d'Educació, ja que per poder sortir al mercat han de superar el corresponent procés d'homologació. Per això tenen en compte els objectius generals i els terminals, les orientacions didàctiques i, sobretot, els continguts, els quals s'agrupen en els quatre apartats definits en el marc legal i que, literalment, són: “Ús de la llengua (llengua oral i escrita; i recursos comunicatius)”, “Literatura”, “Llengua i societat” i “Estudi sistemàtic de la llengua”.

La literatura, doncs, és un més d'aquests apartats, present a tots els cursos de l'ESO. Té unes característiques semblants a tots els llibres, perquè tots tenen en compte la distribució curricular i les orientacions didàctiques proposades pel Departament d'Educació. La distribució curricular, ben definida al currículum de 2002, la sintetitza aquest fragment que ja hem citat anteriorment, i que marca el diferent tractament de la literatura a primer cicle i a segon cicle:

“L'ensenyament de la literatura té dos enfocaments diferenciats, coincidint amb els dos cicles de l'etapa. En el primer cicle, es pretén habitar l'alumnat a «llegir», analitzar i valorar el text literari per si mateix, abans de poder enfocar una visió històrica, cronològica, de la literatura, la qual s'aborda en el segon cicle, en què l'alumnat pot haver assolit un grau adequat de maduresa intel·lectual. És en aquest moment que s'escau l'estudi cronològic dels diversos moviments literaris, així com dels autors i les obres més destacades tant de la literatura catalana com de la castellana. Cal tenir present que, d'aquesta manera, quan s'encaminin cap a noves opcions, siguin laborals o acadèmiques, tots hauran assolit una base cultural indispensable en aquesta matèria.”

Les orientacions didàctiques, pel que fa al tipus de lectures, són ben clares:

“Han de ser preferentment de la literatura clàssica juvenil universal o dels autors que escriuen per als joves. També poden ser motivadores totes les novel·les dites d'«aprenentatge», entre les quals s'inclouen les d'aventures, les policíiques i les de tema fantàstic, per les possibilitats de transferència i d'identificació que ofereixen.” (p. 53)

Tenint en compte aquests dos aspectes i afegint-hi l'arrel constructivista i la importància que es dona a la tipologia textual –que ja hem destacat en apartats anteriors–, no ens ha de fer estrany que a primer cicle d'ESO la literatura estigui centrada en l'estudi dels gèneres literaris i en la lectura; mentre que a segon cicle, estigui centrada en la història de la literatura i dels diversos moviments literaris, tot insistint en la importància de la lectura.

La literatura als llibres de primer cicle

La majoria dels llibres de text consultats ni tan sols no tenen un apartat específic titulat literatura, ja que l'estudi dels gèneres literaris sol anar lligat a la lectura o lectures introductòries de cada una de les unitats didàctiques que formen el llibre. Quan hi ha l'apartat, com succeeix en el cas del llibre de l'editorial Cruïlla, se centra en l'estudi dels diversos gèneres literaris. S'hi manté, a més a més, l'apartat de “lectura”, amb la qual cosa en cada unitat es multipliquen els textos literaris. A tall d'anècdota podem assenyalar que els llibres de Cruïlla anteriors al currículum de 2002 ja tenien aquesta doble estructura de textos literaris, però en els textos basats en el currículum de 1992 en comptes de l'apartat titulat “Literatura” n'hi trobem un de titulat “Club de lectura”, la qual cosa demostra la importància que autors de llibres de text i editorials van donar a la lectura a partir dels currículums i de les orientacions del Departament en aquell moment.

Com són i de qui són, aquests textos? Els textos literaris escollits són fonamentalment, com recomana el Departament d'Educació, d'autors de literatura juvenil, eminentment nacionals (Mercè Canela, Josep Francesc Delgado, Josep Vallverdú, Emili Teixidor, Miquel Desclot, Estrella Ramon, Pau Joan Hernández, Alegria Julià, Josep Lorman, Care Santos...), tot i que també n'hi trobem de traduïts d'idiomes diversos (Roald Dahl, Robert Escarpit, Marilar Alexandre, Gerald Durrell, Asun Balzola, Pat Barker, Anne Frank...); de clàssics de la literatura juvenil universal, normalment adaptats (R. L. Stevenson, Homer, Mark Twain, Oscar Wilde, Lleó Tolstoi, Chrétien de Troyes...); d'autors de narrativa de gènere, o “d'aprenentatge” com diuen les orientacions del Departament (H. G. Wells, Jaume Fuster, A. C. Doyle, J. R. R. Tolkien, A. C. Clarke,

Bram Stoker...); o autors i recopiladors de gèneres populars com les faules, rondalles, llegendes (La Fontaine, Fedre, Isop, Joan Amades, Pep Coll i tants d'altres d'anònims). Val la pena destacar que hi ha una bona colla de textos literaris publicats al diari *Avui* i, sobretot, a la revista *Cavall Fort* (contes, adaptacions, poesia...). I, naturalment, també hi ha un bon nombre de textos d'autors de literatura d'adults, dels quals se solen triar les obres o els fragments més apropiats per als joves o fins i tot alguna obra infantil o juvenil que hagin pogut escriure. N'hi ha sobretot d'autors nacionals i de tots els gèneres (Josep Carner, Joan Salvat-Papasseit, Clementina Arderiu, Jacint Verdaguer, Josep Palau i Fabre, Maria Mercè Marçal, Salvador Espriu, Pere Quart/Joan Oliver, Josep M. de Sagarra, Àngel Guimerà, Mercè Rodoreda, Ramon Llull, Pere Calders, Joan Perucho, Manuel de Pedrolo, Josep M. Benet i Jornet...), tot i que també n'hi trobem de traduïts (Italo Calvino, William Shakespeare...). Com es pot deduir dels autors citats, se seleccionen textos de tots els gèneres literaris, tot i que hi predominen els textos narratius, i sobretot els contes, per qüestions que en podríem dir operatives.

Quin ús se'n fa, dels textos literaris? Fonamentalment els trobem als apartats dedicats a la lectura i s'hi treballa tant la comprensió lectora, amb exercicis de vocabulari inclosos, com les característiques fonamentals del gènere literari corresponent. Ara bé, també se'n fan servir molts com a models de les diverses tipologies textuais i és sobretot en aquests casos que se'n fa un ús, podríem dir, menys literari, ja que s'utilitzen per treballar aspectes molt diversos de la llengua i ben poc els literaris. Un cas extrem, present al llibre de primer d'ESO de Barcanova (*Estímul 1*, 2001, p. 207), que no ens podem estar de reproduir són algunes de les preguntes que es fan sobre dues estrofes del poema "El meu carrer" de Clementina Arderiu. Com es pot veure, la reflexió literària hi és del tot inexistent:

- a) Quins són els vuit noms que apareixen a la primera estrofa?
- b) Quins són els dos noms que tenen clarament un sentit col·lectiu?
- c) Quins noms són en plural?
- d) Quins són els quatre verbs de la primera estrofa?
- e) Quins són els tres verbs predicatius?
- f) Quin és el subjecte de corren, i quin el de creix?
- (...)
- n) Quins són els monosíl·labs que duen accent diacrític?"

La literatura als llibres de segon cicle

Els llibres de tercer i quart d'ESO tenen una estructura molt semblant als de primer cicle, amb l'afegit que un dels apartats, específicament, és de literatura (habitualment el darrer), cosa que a primer cicle només trobem en alguna editorial, com hem vist. Diem que tenen una estructura molt semblant, perquè la majoria mantenen una lectura, habitualment literària, com a introducció a cadascuna de les unitats que formen el llibre, apartat que habitualment es titula "Lectura". Hi ha algunes excepcions, com poden ser els llibres de Castellnou, que sempre comencen per l'apartat d'història de la literatura i, doncs, els textos que s'hi treballen són els dels autors que s'estudien a l'apartat de literatura corresponent. Aquest és, però, un cas excepcional. De fet, pel que fa a la gran majoria de llibres, si féssim la llista d'autors d'aquestes "lectures" amb què s'inicien les unitats, ens adonaríem que no varia de la que hem fet per a primer cicle, canviant-ne una mica les proporcions, amb una presència més significativa d'autors considerats de literatura d'adults. No és estrany, doncs, trobar en llibres de tercer o de quart d'ESO textos de Jesús Bonals/Raimon Esplugafreda, Joaquim Carbó, Joan Armengué, Elena O'Callaghan, Emili Teixidor, Rosa Font i Massot, Agustín Fernández Paz, Susan E. Hinton, R. L. Stevenson, Isaac Asimov, Ray Bradbury o Valeri Serra i Boldú; tot i que és més freqüent trobar-n'hi de Quim Monzó, Albert Villaró, Maria de la Pau Janer, Maria Barbal, Josep Pla o, en el cas dels autors estrangers, Kenízé Mourad, James F. Garner, Gabriel García Márquez, Henrik Ibsen, Gérard de Nerval o Michel Tournier.

De la majoria d'aquests textos, com a primer cicle, se'n treballa la comprensió lectora, el vocabulari i aspectes formals del gènere al qual pertanyen. Malgrat tot, també hi ha algun cas, com el dels llibres de Grup Promotor/Santillana, en què el text literari s'utilitza per a treure'n bona part dels exercicis posteriors, siguin d'ortografia o de gramàtica. No ens ha de fer tan estrany si tenim en compte que en els exàmens de les Proves d'Accés a la Universitat, com veurem més endavant, el text seleccionat, sigui de la tipologia que sigui, sempre és la base de les preguntes de la prova, normalment gens literàries, per molt que el text ho sigui, de literari.

L'apartat de "Literatura", que també aquí és habitualment el darrer de cada unitat, aquí a segon cicle sempre apareix amb una lleugera marca de separació, però sempre com un apartat més dels cinc que solen formar cada unitat. Com indica el currículum, es parteix

de la història de la literatura: a tercer curs es fa un repàs dels autors i els corrents principals des dels orígens (la literatura trobadoresca) fins al segle XIX, inclòs; mentre que a quart curs es treballen els del segle XX. La majoria de textos combinen les explicacions teòriques i els esquemes amb antologies de les principals obres i autors de cada un dels períodes estudiats. En aquest apartat, com sembla que no podia ser d'altra manera, les activitats proposades són de comprensió lectora, d'anàlisi dels personatges, de caracterització del corrent al qual pertany el text estudiat, d'aspectes retòrics, etc. Malgrat tot, de tant en tant encara se n'hi escapen algunes de poc literàries, com pot ser aquesta del llibre *Estímul 3* (Ed. Barcanova, 2002, p. 274), que proposa l'activitat següent, aplicada a un fragment de *La papallona* de Narcís Oller:

“18. En el text hi ha nombrosos diminutius afectius per ressaltar el caràcter emotiu del llenguatge. Forma els diminutius afectius que hi surten afegint els afixos –et, -issó, -ona, -arró als lexemes (o arrels) següents: pobr-, cap-, anyell-, car-, angel-.”

La pràctica habitual a l'aula

Pel que fa a la pràctica a l'aula, partint de l'experiència personal, dels comentaris amb altres professors i professores de la matèria (en jornades de treball, reunions, cursets...) i, sobretot, de les respostes a l'enquesta amb la qual hem treballat, es poden extreure un seguit de constatacions pel que fa a l'ensenyament de la literatura a l'ESO. Evidentment, les generalitzacions sempre són estimatives i les mateixes enquestes ens posen sobre avís que hi ha excepcions ben significatives. Les constatacions són les següents:

Aspectes generals de tots dos cicles:

1. La majoria del professorat segueix el llibre de text a l'hora d'impartir l'assignatura de *Llengua catalana i literatura*.
2. El valor que es dona a la literatura a l'ESO respecte de la nota global de l'assignatura varia entre el 50% (en un centre de l'enquesta) i el 10% (en dos centres). La mitjana seria del 27'5 % per a la literatura.

3. L'excés de matèria en el programa de l'assignatura fa que, per raons diverses i en la majoria dels casos, es deixi més de banda la literatura que no pas la llengua. Un d'aquests motius és la constatació dels baixos nivells lingüístics de l'alumnat, accentuats amb l'augment de la immigració. També en pot ser un altre, com assenyala alguna enquesta, que hi ha més professors especialistes en llengua que no pas en literatura.
4. Hi ha un desinterès creixent de l'alumnat per la literatura, lligat al desinterès social (mitjans de comunicació, Departament d'Educació...). En la percepció d'algun professor la literatura està seguint els passos de les llengües clàssiques pel que fa a consideració social, tria de l'alumnat, etc.
5. Cada vegada hi ha graus d'exigència menors per aprovar l'assignatura (i no només la que ens ocupa, és clar) i la literatura té un grau d'exigència molt alt, tant per a l'alumnat com per al professorat.
6. Les lectures complementàries tenen un pes important en el complement dels programes de literatura a l'ESO. Hem de tenir en compte que la majoria de centres treballen tres títols l'any, un per trimestre, pel que fa a l'assignatura de *Llengua catalana i literatura*, i en general tres més de *Llengua castellana i literatura*. Pel que fa a la selecció, hi ha força diferència entre primer cicle i segon cicle, com es constata en les enquestes.
7. La manca de coordinació entre les assignatures de *Llengua catalana i literatura* i *Llengua castellana i literatura*, malgrat el currículum i les recomanacions del Departament d'Educació, és un fet generalitzat, tant pel que fa als continguts de llengua com als de literatura.
8. L'administració ha afavorit amb la reforma una suposada objectivització, esquematització i repetició de coneixements, que és possible en llengua, però que és absolutament impossible en literatura. Aquest fet diríem que va lligat a la prioritització d'una avaluació objectiva, com demostren les proves de les competències bàsiques que es fan a segon d'ESO.
9. Als grups flexibles o de nivell sovint ja no es fa literatura, per molt que hi hagi col·leccions de lectura fàcil (Eumo, Castellnou...) o fins i tot llibres infantils per a discapacitats intel·lectuals (Ed. Kalandraka, per exemple).

Aspectes específics del primer cicle d'ESO:

1. La majoria del professorat segueix el llibre de text a l'hora d'impartir l'assignatura de *Llengua catalana i literatura*.
2. Als llibres de text de primer cicle la literatura hi té un tractament limitat i hi és tractada com una tipologia textual més. Gairebé es redueix a una introducció als gèneres literaris i a unes preguntes de comprensió lectora (no sempre a partir de textos literaris). Les enquestes permeten deduir que alguns professors ni tan sols no consideren que a primer cicle d'ESO es faci literatura.
3. Les lectures, a primer cicle, es trien majoritàriament pensant en els gustos de l'alumnat i en l'objectiu d'engrescar-lo a llegir. Per això són majoritàriament obres de literatura infantil i juvenil (i aquestes de vegades triades no per qüestions literàries, sinó extraliteràries o instrumentals: identificació de l'alumne amb els protagonistes, tutoria, sociabilització, possible visita de l'autor, etc.) En aquest sentit es confirmen les tendències apuntades en els pocs estudis que des del 1983 s'han fet sobre el tema.²⁵
4. A les proves de competències bàsiques, que es fan a 2n d'ESO, ben poques vegades s'hi ha avaluat la literatura, suposem que en bona part per la dificultat d'avaluar-la objectivament. A les proves del curs 2004-2005, excepcionalment, dues de les sis activitats d'avaluació proposades tenien una base literària. D'una banda, la número dos proposava la lectura del poema "Corrandes de l'exili" de Pere Quart i feia deu preguntes, majoritàriament de comprensió lectora sobre el text. Totes elles seguien un model d'avaluació objectiva: triar la resposta correcta d'un conjunt de quatre possibles, cosa que va clarament en detriment del que entenem per educació literària. I així i tot, la desena de les preguntes era clarament de llengua: "Escriu tres adjectius de l'última estrofa". Per altra banda, l'activitat tres proposava sis preguntes sobre quatre llibres, dels quals es reproduïa la coberta i se'n donava una ressenya. D'aquests quatre, només un pertanyia al registre literari: *Anna i el detectiu* de Jaume Fuster.

²⁵ Vegeu Pere MARTÍ I BERTRAN, "La literatura catalana a l'ensenyament postobligatori: aproximació a una degradació", *op. cit.* Hi ha altres dades objectives que també ho corroboren, com per exemple l'enquesta que es donà a conèixer el novembre de 1997 des de l'Àrea de Llengua d'Inspecció d'Ensenyament a partir d'informació recollida durant el curs 1994-1995

Aspectes específics del segon cicle d'ESO:

1. La literatura, a segon cicle, massa sovint no es fa o es fa parcialment tant a causa dels baixos nivells de llengua de l'alumnat, com perquè a tercer d'ESO es considera que no es poden treballar textos medievals (gairebé tampoc en versions adaptades).
2. Les lectures complementàries, que en general continuen sent tres i de llistes tancades, tot i que encara es basen força en literatura juvenil, van introduint-hi autors de literatura d'adults del XIX i del XX: Àngel Guimerà, Narcís Oller, Santiago Rusiñol, Josep Pous i Pagès, Mercè Rodoreda, Pere Calders, Joan Puig i Ferrer, Manuel de Pedrolo, Jaume Cabré, Maria Barbal, Ferran Torrent, etc.) Val a dir que alguns centres continuen treballant literatura juvenil, perquè consideren que és més propera als alumnes i que d'obres clàssiques i contemporànies ja en llegeixen fragments a les antologies dels llibres de text. A tall d'anècdota podem assenyalar que de *Mar i cel* cada vegada se'n treballa més la versió de Dagoll-Dagom que no pas l'original de Guimerà.

LA LITERATURA AL BATXILLERAT

EL MARC LEGAL

Pel que fa al Batxillerat i als ensenyaments de llengua i literatura, el punt de partida per a establir el marc legal –i la base dels currículums i dels llibres de text actuals– el tenim en el decret 82/1996, de 5 de març, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments de Batxillerat a Catalunya, i en l'ordre de 31 de juliol de 1998, que en fa el desplegament. Cal tenir en compte també, és clar, les modificacions del decret 182/2002, de 25 de juny, així com els esborranys del primer decret, fet públics durant el curs 1993-1994.

De bon començament, el Batxillerat LOGSE es va estructurar en 60 crèdits, 20 dels quals corresponien a matèries comunes, 36 a matèries de modalitat i optatives, més 4 crèdits per a *Treball de recerca* i tutoria (2 per a cadascuna). D'aquests seixanta crèdits, quatre corresponien a *Llengua catalana i literatura* (matèria comuna), tres a la matèria de modalitat *Literatura catalana* (només present en la modalitat d'Humanitats i Ciències Socials; en d'altres –com per exemple la d'Arts– es podia oferir com a matèria optativa i a voluntat del centre), i dos crèdits més a *Literatura universal* (una matèria assignada a l'Àrea de Llengua, sense especificar si corresponia a *Llengua Catalana i Literatura* o a *Llengua Castellana i Literatura*).

En el nou currículum, el de 2002, es manté la mateixa estructura pel que fa als ensenyaments de llengua i literatura, tot i que canvia el nombre de crèdits de la matèria comuna, que passa de 4 a 6 (tant per a *Llengua catalana i literatura* com per a *Llengua castellana i literatura*). Deixem ara de banda la matèria de *Llengua castellana i*

literatura, tot i que pertany a la mateixa àrea, que els currículums sempre es publicuen amb els de català i que en les orientacions didàctiques sempre es recomana de treballar conjuntament. Ens centrem, doncs, en els estudis de literatura catalana i en els quatre àmbits on tenen incidència: especialment en l'assignatura comuna (*Llengua catalana i literatura*) i en la de modalitat (*Literatura catalana*), però amb esment també per a la *Literatura universal* i el *Treball de recerca*.

Assignatura comuna (*Llengua catalana i literatura*)

La matèria comuna *Llengua catalana i literatura* es va consolidar l'any 1996, després d'uns anys d'experimentació en centres pilot. En teoria, el plantejament representa un avenç respecte a la situació anterior. La matèria es presenta com una alternativa al curs de *Llengua catalana* de COU, ara amb uns continguts de literatura que en l'assignatura anterior eren inexistents i que amb el canvi passen a ser obligatoris, almenys teòricament. El model connecta, a més, amb el que arriba de l'ESO, amb matèries obligatòries en què llengua i literatura sempre van de bracet. Malgrat algunes veus crítiques demanant un curs específic de literatura, el Departament va tirar endavant el seu projecte, i va fer públic un currículum que, amb quatre crèdits –dues hores setmanals a cada curs– pretenia integrar els continguts tant de la llengua de COU com de la literatura catalana de tercer de BUP, que era obligatòria.

En el document que desenvolupa el currículum de la nova matèria comuna la literatura hi té una presència notable.²⁶ En la introducció ja es destaca la importància de “l'estudi de textos literaris cabdals, per tal que tots els joves i totes les joves adquireixin un bagatge instrumental i cultural i una sensibilitat literària suficients per poder desenvolupar la seva tasca professional o d'aprenentatge en qualsevol dels camps esmentats.” (p. 13), alhora que es donen les raons per incloure la literatura en el currículum comú del Batxillerat:

“D'altra banda, l'edat vivencial dels nois i de les noies també fa necessari d'oferir-los possibilitats de conèixer a fons obres literàries que els ajudin a definir la seva sensibilitat, a conèixer-ne d'altres o a millorar l'expressió de sentiments, vivències o experiències personals. És aquesta la primera raó que

²⁶ Vegeu *Currículum Batxillerat. Matèries comunes*, Barcelona, Departament d'Ensenyament, 1999, ISBN 84-393-4798-7. Totes les citacions estan extretes d'aquesta publicació.

ha mogut a incloure en el currículum continguts relacionats amb la literatura. L'altra raó és proporcionar a l'alumnat, mitjançant la pràctica lectora, l'anàlisi i la reflexió, uns elements bàsics perquè, un cop acabat el cicle, tingui l'autonomia suficient per llegir amb interès i profit, per comprendre i, si cal, valorar críticament el discurs literari." (p. 13).

Els objectius generals també tenen en compte la literatura. De quinze, n'hi ha tres (els tres darrers) especialment centrats en el tema i un de mixt (el 4). Així mateix, dels 35 objectius terminals, n'hi ha set de dedicats específicament a la literatura i dos més de mixtos. Els específics són els següents:

- “25. Analitzar com a mínim al llarg del Batxillerat tres obres fonamentals de la literatura catalana i tres de la literatura castellana, tot valorant-ne l'enriquiment personal aportat.
26. Comparar textos literaris i no literaris molt semblants amb la finalitat de contribuir a una millor caracterització del fet literari.
27. Contextualitzar una obra literària dins de la producció de l'autor/a, el marc polític, social i cultural de l'època i la seva importància en la literatura catalana o castellana.
28. Analitzar una obra literària tenint en compte l'autor/a, el gènere i el lector/a, tot relacionant-la amb les estructures de gènere i els procediments retòrics utilitzats.
29. Fer comentaris de textos lingüístics i literaris, servint-se de criteris objectivables, segons els esquemes i tècniques predeterminats, i redactar-los de manera coherent.
30. Confeccionar i interpretar quadres cronològics i esquemes que permetin relacionar diverses manifestacions literàries entre elles i amb la situació de la societat en què es produïren.
31. Crear textos amb intenció literària imitant models estudiats i aplicant-hi recursos literaris analitzats.” (p. 17)

D'altra banda, dels quatre apartats de continguts, el tercer es titula “El discurs literari” i queda íntegrament dedicat a la literatura.²⁷ Els punts que el desenvolupen són els següents:

- “3. El discurs literari.
- 3.1. Els gèneres: narrativa, poesia, teatre, assaig, dietari, memòria, periodisme literari. Caracterització.
- 3.2. L'obra literària com a missatge: emissor/a, receptor/a, personatges, temes, tòpics, lloc, temps, interpretació.
- 3.3. Trets essencials dels períodes, moviments i corrents més destacats de les literatures catalana i castellana, especialment els referits a les obres significatives que es llegeixin.

²⁷ Els altres tres són “Comunicació i llenguatge”, “Llengua oral i escrita” i “La llengua i els parlants”.

3.4. La llengua literària aplicada a l'estudi d'una obra: recursos fònics, morfosintàctics, lèxics i semàntics.” (p. 15)

També en les “Orientacions didàctiques” hi ha una secció d'allò més rellevant dedicada específicament a la literatura (la qual, sigui dit de passada, desapareix en el nou currículum de 2002). D'entrada s'hi fa una diferenciació important entre ús i reflexió, per a la qual es té en compte la literatura:

“En aquest cicle, la llengua ha de ser objecte d'ús i de reflexió. Com a objecte d'ús, sembla força necessari que l'alumnat se centri en l'aprenentatge dels diferents mecanismes que permeten la comprensió i anàlisi de textos literaris. I en tant que objecte de reflexió, caldria que l'alumne/a compregués i fos capaç d'explicar el funcionament bàsic del codi lingüístic en els aspectes lèxic, morfològic, sintàctic i textual, sobretot.” (p. 17).

Però el més rellevant és l'apartat d'orientacions que es dedica específicament a la literatura (al costat d'altres nou apartats més, dedicats a la morfologia i la sintaxi, al lèxic i la semàntica, etc.). Hi destaquen aspectes com “educar en la lectura”, tenint en compte que és un curs destinat a tot l'alumnat de Batxillerat; la necessitat d'un “projecte literari global de centre”, de manera que es garanteixi la presència de la literatura en les matèries que també són de llengua; la necessitat de treballar l'obra literària des del punt de vista del lector, tant el de l'època, com el dels joves estudiants de Batxillerat; o la globalització de coneixements i la interdisciplinarietat, tant en relació a la literatura castellana, les llengües estrangeres o altres matèries com l'art, la filosofia, etc. Per això hi diu, explícitament:

“Pel que fa a l'anàlisi del text literari, no s'hi haurà de limitar (estudi de la forma i del contingut), sinó que s'ha de convertir en un mitjà, a través del qual puguem relacionar l'obra literària amb la història i la cultura a la qual pertany i, també, amb el context cultural anterior i posterior. Caldrà, doncs, familiaritzar els nois i les noies no solament amb els codis estètics i literaris, sinó també amb els historicoculturals.” (p. 21)

També en el Batxillerat, doncs, la literatura tenia un paper prou destacat en la programació teòrica i a l'hora de configurar els currículums. La pràctica quotidiana, però –tal i com veurem en el seu moment– va anar diluint les bones intencions. El deteriorament de la situació, les protestes del professorat (sobretot a les reunions

preparatòries de les Proves d'Accés a la Universitat), i les denúncies des de diversos mitjans de comunicació –especialment des de *La Vanguardia*– van fer que en els canvis de currículum, que ja preveia el Departament per adaptar-lo al nou decret de mínims del govern central, la literatura tingués un nou enfocament i un pes més específic. Així, l'assignatura de *Llengua catalana i literatura* augmentava en un crèdit (passava de dues hores setmanals per curs a tres) i aquest crèdit s'havia de dedicar d'una banda a les lectures (que passaven a ser cinc, en comptes de tres), i de l'altra a fer una programació de literatura concreta i especificada en el currículum per a cada curs.

Pel que fa a la literatura, aquest nou currículum –que és el que actualment es manté vigent– té algunes diferències significatives respecte a l'anterior.²⁸ La introducció és pràcticament la mateixa, però s'hi concreten els quatre grans blocs en què es dividirà la matèria, tot fent-hi constar la continuïtat que té amb el que s'ha fet a l'ESO:

“En l'aspecte epistemològic, les àrees de coneixement en què es basen els continguts de la matèria són la lingüística i la crítica literària. Tot i tenint present que es tracta de seleccionar aquells elements que han de ser bàsics per a tot l'alumnat i no solament per als qui hagin de continuar estudis en aquestes branques, s'ha volgut donar una visió prou completa de la matèria dividint-la en quatre grans blocs —ja presents en el currículum de l'Educació secundària obligatòria, relacionats, respectivament amb:

- a) Ús de la llengua, centrat bàsicament en la comunicació, on es treballen les destreses lingüístiques bàsiques i els aspectes essencials de tipologia textual.
- b) Literatura, que insisteix en la lectura, anàlisi i comentari de textos literaris, però que no en menysté la contextualització històrica, formació bàsica en una persona culta.
- c) Llengua i societat, que, com ja s'ha dit, vol acostar l'alumnat a la realitat sociolingüística del seu entorn immediat.
- d) Estudi de la llengua, entès com una reflexió sobre els aspectes fonètics, morfosintàctics i lexicosemàntics de la matèria, però vinculada a l'ús de la llengua i a una anàlisi més global del text.” (p. 2/12)

Els objectius –tant els generals com els terminals– també tenen petites variacions, però pràcticament són els mateixos pel que fa a literatura. On veritablement veiem els canvis més significatius és en els diversos apartats dels continguts. En el primer (“Fets, conceptes i sistemes conceptuals”) l'apartat es titula simplement “Literatura” i s'hi afegeix un apartat 4:

²⁸ El document amb aquestes noves orientacions es pot consultar a <http://www.xtec.cat/estudis/index.htm>. Totes les citacions provenen d'aquest document. En mantenim també el sistema de paginació.

“4. Evolució històrica de les formes literàries:

Literatura catalana

- 4.1. Edat Mitjana: marc històric i cultural. Principals gèneres i autors/es.
- 4.2. Edat Moderna: marc històric i cultural. Principals gèneres, moviments i autors/es.
- 4.3. Edat Contemporània: marc històric i cultural. Principals gèneres, moviments i autors/es.” (p. 5/12)

L'apartat de “Procediments” passa de tenir-ne 14 a 21, cinc dels quals són dedicats a la literatura, en comptes dels quatre anteriors. El nou ítem –els altres només tenen petites modificacions– és el que correspon al número 17:

“17. Anàlisi i comentari d'obres literàries dels autors i autores estudiats.”
(p. 6/12)

El darrer apartat, el de “Valors, normes i actituds”, té una estructura molt diferent. S'especifiquen ara per a cadascun dels quatre grans blocs en què es divideix la matèria. El segon, doncs, és dedicat a la literatura:

“2. Relacionats amb la literatura.

- 2.1. Sensibilitat per la lectura i la literatura, com a mitjà de coneixement personal, d'obertura a d'altres àmbits i de desvetllament estètic i imaginatiu.
- 2.2. Interès per conèixer les diverses produccions literàries.” (ps. 6-7/12)

El més important, sens dubte, és que el nou currículum especifica per a cada un dels dos cursos de Batxillerat els continguts de cada un dels quatre blocs en què es divideix la matèria. Pel que fa a literatura catalana, els continguts concrets són els següents:

“PRIMER CURS

Fets, conceptes i sistemes conceptuals

II. Literatura.

1. Els gèneres literaris (narrativa, poesia, teatre, assaig, dietari, memòria, periodisme literari).
2. L'obra literària com a missatge: emissor/a, receptor/a, personatges, temes, tòpics, lloc, temps, interpretació.
[l'apartat 3 apareix a segon de Batxillerat, ja que és un currículum conjunt]
4. Evolució històrica de les formes literàries:
Literatura catalana.
4.1. Edat Mitjana: marc històric i cultural.

- La poesia trobadoresca.
 - Ramon Llull.
 - Les cròniques.
 - L'Humanisme.
 - La poesia del segle XV: Ausiàs March.
 - La novel·la cavalleresca: *Curial e Güelfa* i *Tirant lo Blanc*.
- 4.2. Edat Moderna: marc històric i cultural.
- La literatura catalana entre els segles XVI i XVIII. Renaixement, Barroc, Il·lustració. La literatura popular.
- 4.3. Edat Contemporània: segle XIX.
- El Romanticisme: marc històric i cultural.
 - La Renaixença. Jacint Verdaguer i Àngel Guimerà.
 - El Realisme i el Naturalisme. Narcís Oller.

SEGON CURS

Fets, conceptes i sistemes conceptuals

II. Literatura.

3. La llengua literària aplicada a l'estudi d'una obra: recursos fònics, morfosintàctics, lèxics i semàntics.

4. Evolució històrica de les formes literàries:

Literatura catalana. Edat Contemporània: segle XX.

4.2. El Modernisme.

- La poesia: Joan Maragall. L'Escola mallorquina.
- La narrativa: Joaquim Ruyra, Prudenci Bertrana, Víctor Català.
- El teatre: Santiago Rusiñol.

4.3. El Noucentisme. Eugeni d'Ors. Josep Carner i Guerau de Liost.

4.4. Les avantguardes: Joan Salvat-Papasseit. J. V. Foix.

4.5. La literatura fins als anys quaranta:

- Poesia: Carles Riba.
- Teatre: J. M. de Sagarra.

4.6. La literatura de postguerra:

- Narrativa: Josep Pla, Llorenç Villalonga, Mercè Rodoreda, Manuel de Pedrolo, Pere Calders.
- Poesia: Pere Quart, Salvador Espriu.
- Teatre: Joan Oliver, Joan Brossa.
- Assaig: Joan Fuster.

4.7. La literatura contemporània: narrativa, poesia i teatre.”
(ps. 7-19/12)

Com és lògic, el currículum no especifica quines han de ser les cinc lectures obligatòries. Legalment, aquesta decisió depèn d'una comissió de lectures nomenada pel Departament d'Educació, la qual és responsable de la selecció de textos per a les matèries comunes i de modalitat, tant en català com en castellà. La comissió depèn de la

Subdirecció General d'Ordenació Curricular i Programes Educatius i està integrada per especialistes del departament, professors de secundària, professors d'universitat, els coordinadors de matèria de les Proves d'Accés a la Universitat i representats d'algunes institucions relacionades amb el tema (la Institució de les Lletres Catalanes i l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana). Pel que fa a l'assignatura comuna de *Llengua catalana i literatura*, d'acord amb la programació vigent, les lectures prescriptives són cinc per als dos anys, quatre d'obligatòries i una cinquena a determinar per cada centre. D'entre les obligatòries –almenys aquesta és la política de la comissió en els darrers temps– n'hi ha dues que es pretén que siguin fixes: una selecció de textos de *Tirant lo Blanc* i una antologia de la poesia catalana que inclou una cinquantena de textos representatius que van des dels trobadors fins als clàssics contemporanis. Les altres dues són variables (normalment en cada promoció en varia alguna) i es pretén –almenys en teoria– que siguin obres significatives de la literatura catalana contemporània (extretes fonamentalment del cànon creat per a la selecció de lectures de l'assignatura de modalitat) i que al mateix temps siguin mínimament assequibles per a l'alumnat de Batxillerat.²⁹

A la vista d'aquesta descripció, un cop més es constata que, també al Batxillerat i en el cas de l'assignatura comuna de *Llengua catalana i literatura*, el marc legal ofereix a l'ensenyament de la literatura unes possibilitats prou acceptables. No és en la legislació vigent, doncs, on es detecten els principals problemes.

Assignatura optativa de modalitat (*Literatura catalana*)

Mentre el Batxillerat LOGSE va ser experimental (aproximadament entre 1993 i 1996), l'assignatura de *Literatura catalana* (igual com la de *Literatura castellana*) només va ser considerada una matèria optativa tipificada i no pas de modalitat. Per tant, l'assignatura era de dos crèdits, s'impartia durant un dels dos cursos de Batxillerat (a primer o a segon, segons decisió del centre), amb dues hores de classe setmanals i sense possibilitat de ser avaluada a les Proves d'Accés a la Universitat. La pressió del professorat i de diversos col·lectius va fer que el Departament rectificqués la primera

²⁹ Pel que fa al llistat de textos del *Tirant*, a la selecció de poemes de l'antologia i a la tria de llibres per a cada promoció, vegeu www.xtec.cat/estudis/batxillerat/curriculum_bat.htm.

proposta i la convertís en una assignatura de modalitat, inclosa en el decret de 1996, i avaluada a les PAU des del curs 1997-1998.³⁰ D'aquesta manera, passava a ser una assignatura de tres crèdits –i, per tant, de tres hores de classe setmanals al llarg d'un dels dos cursos de Batxillerat– incorporada a la modalitat d'Humanitats i Ciències Socials.

Les característiques de l'assignatura, no han canviat respecte del currículum de 1996, que va ser publicat pel Departament d'Ensenyament, amb la resta de matèries de modalitat.³¹ A la introducció, se'ns situa l'assignatura en els estudis de Batxillerat:

“La *Literatura catalana* de modalitat al Batxillerat s'ha d'entendre com una ampliació i un aprofundiment dels continguts literaris de la matèria comuna i hauria de participar, des de la seva lògica especificitat, de la visió integrada i multidisciplinària de les diferents àrees del saber característica d'uns estudis polivalents. Això implica, d'entrada, establir lligams amb la matèria paral·lela de modalitat, la literatura castellana i l'altra paral·lela optativa, la literatura universal. També la globalitat i complexitat dels fets culturals aconsellen de tenir present la coordinació, fins allà on sigui possible, amb altres matèries, com la Història del món contemporani, la Història de Catalunya, la Història de l'art o la Història de la filosofia. “

S'indica a continuació que la matèria d'estudi es basarà en una sèrie d'obres de lectura obligatòria, de les quals s'especifica el nombre (sis), però no pas els títols:

”La lectura, l'anàlisi i la contextualització de sis obres prescriptives han de ser la base per accedir al conjunt de la literatura catalana. Aquestes sis obres corresponents als autors/es que figuren a l'apartat de Fets, conceptes i sistemes conceptuals es renovaran periòdicament. En conjunt, considera els diferents gèneres i cronològicament dues seran representatives del període comprès entre l'Edat Mitjana i la Renaixença, una del segle XIX i tres del segle XX.”

Els continguts, doncs, són d'allò més amplis, ja que abracen –com en l'assignatura comuna– des de l'Edat Mitjana fins a l'actualitat, des de Ramon Llull fins a Josep M. Benet i Jornet, per citar els dos pols extrems de la programació:

³⁰ Sobre aquest períple legal i els esforços que es feren en aquell moment per reconduir la situació, vegeu Pere MARTÍ I BERTRAN, “La literatura catalana a l'ensenyament postobligatori: aproximació a una degradació”, *op. cit.*

³¹ Vegeu *Currículum Batxillerat. Matèries de modalitat*, Barcelona, Departament d'Ensenyament, 1999, ISBN 84-393-4799-5. Les citacions estan extretes de <http://www.xtec.cat/estudis/index.htm>. És per aquest motiu que no estan paginades.

“Tant els objectius (generals i terminals), com els procediments deixen ben clar que la base del treball de l’assignatura han de ser els sis llibres triats pel Departament d’Educació, que han de ser analitzats, situats en el context, relacionats amb altres textos de l’autor o d’altres autors etc. A les orientacions didàctiques s’acaba de reblar el clau: “Cal partir de la base que l’ensenyament de la literatura es fonamenta, abans que res, en la lectura directa d’obres, i que aquestes esdevenen, doncs, l’eix vertebrador de tota orientació didàctica. Caldrà, en conseqüència, fer derivar de la lectura les explicacions teòriques, més que no pas a la inversa. Això implica una subordinació dels continguts de la matèria a la tria prèvia de lectures; és a dir, al fet que, segons quines siguin les lectures obligatòries de cada curs, es treballin més uns temes que no pas uns altres.”

Per acabar, el currículum es tanca amb la llista d’autors i obres que forniran les lectures obligatòries i que s’han de tenir en compte, fonamentalment, a l’hora d’estructurar els continguts del curs. Són els següents:

“Ramon Llull: *Llibre d’Amic e Amat, Llibre de les bèsties*.
Joanot Martorell: *Tirant lo Blanc*.
Curial e Güelfa.
Bernat Metge: *Lo somni*.
Ausiàs March: *Antologia poètica*.
Francesc Fontanella: *Lo desengany*.
Francesc Vicenç Garcia: *Sonets*.
Jacint Verdaguer: *Canigó, L’Atlàntida, Antologia poètica*.
Àngel Guimerà: *Maria Rosa, Terra baixa, La filla del mar*.
Narcís Oller: *L’escanyapobres, La bogeria, Pilar Prim*.
Joan Maragall: *Antologia poètica*.
Miquel Costa i Llobera: *Antologia poètica*.
Joan Alcover: *Cap al tard*.
Joaquim Ruyra: *Pinya de rosa*.
Caterina Albert (Víctor Català): *Drames rurals, Solitud*.
Prudenci Bertrana: *Josafat*.
Santiago Rusiñol: *L’alegria que passa, L’heroi, L’auca del senyor Esteve*.
Eugeni d’Ors: *Glosari, La Ben Plantada*.
Josep Carner: *Els fruits saborosos, El cor quiet*.
Guerau de Liost: *Somnis*.
Carles Riba: *Estances, Elegies de Bierville*.
Joan Salvat-Papasseit: *El poema de la rosa als llavis*.
J.V. Foix: *Sol, i de dol*.
Josep Pla: *El quadern gris*.
Josep M. de Sagarra: *El cafè de la Marina, Vida privada*.
Joan Fuster: *Diccionari per a ociosos*.
Joan Oliver (Pere Quart): *Vacances pagades*.
Salvador Espriu: *El caminant i el mur, Ariadna al laberint grotesc, Antígona*.
Gabriel Ferrater: *Teoria dels cossos*.
Pere Gimferrer: *Antologia poètica*.

Llorenç Villalonga: *Mort de dama, Bearn*.
Mercè Rodoreda: *La plaça del Diamant, Mirall trencat*.
Pere Calders: *Cròniques de la veritat oculta, Aquí descansa Nevarès*.
Manuel de Pedrolo: *Cendra per a Martina, Totes les bèsties de càrrega*.
Baltasar Porcel: *Els argonautes, Cavalls cap a la fosca*.
Joan Brossa: *Calç i rajoles, El sarau*.
Josep M. Benet i Jornet: *Revolta de bruixes, Berenàveu a les fosques*.”

La comissió que selecciona les lectures és la mateixa que se n'encarrega per a l'assignatura comuna. La tendència dels darrers temps és la de retornar a una selecció d'obres del segle XX i finals del XIX, cosa que acostava la tria a la que caracteritzava l'assignatura optativa de *Literatura catalana* a l'antic COU.³² Els clàssics de la literatura medieval –tant en vers com en prosa– ja queden coberts a través de les dues lectures fixes de la matèria comuna de *Llengua catalana i literatura*.

Assignatura optativa tipificada (*Literatura universal*)

L'assignatura de *Literatura universal* no ha sofert cap mena de canvi en les modificacions curriculars que es van fer l'any 2002. S'ha mantingut invariable en tot (objectius generals i terminals, continguts, llista d'autors i lectures suggerits).³³ Es tracta d'una matèria optativa tipificada, destinada fonamentalment a l'alumnat que fa la modalitat d'Humanitats i Ciències Socials. Equival a dos crèdits del currículum (70 hores), la qual cosa vol dir que se sol impartir al llarg d'un curs en una franja de dues hores setmanals. L'alumnat la pot triar d'entre diverses matèries optatives tipificades (com poden ser “Segona llengua estrangera”, “Ampliació de grec”, “Simbologia religiosa”...), d'entre altres d'optatives dissenyades pel centre i, fins i tot, en alguns centres, d'entre matèries d'altres modalitats.

³² No està de més deixar constància que en l'antiga literatura catalana de COU, la tria de lectures es feia des de la universitat i no des del Departament d'Educació, amb la qual cosa el funcionament era molt més àgil i la decisió requeia en el mateix equip de coordinació que s'encarregava de preparar les proves d'accés (integrat per professors d'universitat i d'ensenyament secundari).

³³ Vegeu *Currículum Batxillerat. Matèries optatives*, Barcelona, Departament d'Ensenyament, 1999, ISBN 84-393-4800-2, ps. 123-130. Totes les citacions estan extretes d'aquesta publicació. El web del Departament en el qual es reproduïxen els currículums vigents es limita a escanejar aquella primera versió, tot i que la reproducció és incompleta perquè prescindeix d'algun apartat (vegeu www.xtec.cat/estudis/index.htm).

Les matèries optatives, tal i com queda definit en el currículum oficial, “són matèries que completen els estudis comuns i de modalitat” (p. 7). Per això, a la introducció, després de justificar-ne el nom en “el costum d’anomenar així els reculls que engloben un nombre important de literatures diverses que s’estenen en el temps i en l’espai.” (p. 125), s’hi destaca la importància que pot tenir per complementar tant la literatura catalana com la castellana, així com altres matèries com per exemple l’art, la filosofia o la història. El repàs de la literatura universal s’inicia amb la Bíblia i acaba amb la literatura contemporània del segle XX. El text legal ho especifica d’aquesta manera:

“El currículum de la matèria, a través dels autors i els textos seleccionats, es proposa, partint de tradicions orientals, travessar les cultures hel·lènica i romana amb els seus epígons, que s’endinsen, després del despertar de la civilització romànica, en el miratge de la modernitat; acostar-se a l’època de les revolucions i l’afaiçonament de la sensibilitat romàntica; resseguir l’evolució pendular que va des dels postulats realistes fins al simbolisme, el postsimbolisme i el trencament avantguardista; constatar el sotrac de les guerres mundials i la irrupció del tema de la condició humana i la literatura existencialista, etc.” (p. 125)

Com en la resta d’assignatures, el currículum està estructurat en tres grans blocs: els objectius generals, els continguts i els objectius terminals, complementats per unes orientacions didàctiques i una llista en la qual se suggereixen autors i títols de la literatura universal. No cal entrar-hi gaire en detall, perquè tot plegat no passa de ser una informació complementària per al tema que ens ocupa. Es poden destacar, això sí, alguns aspectes de les “Orientacions didàctiques”, les quals –per cert– desapareixen de la pàgina web que reproduïx els currículums actualment vigents. En primer lloc, la constatació que fa, de bon començament, de la dificultat que pot suposar la manera com s’ha estudiat la literatura fins en aquest moment, sempre integrada en els currículums de llengua:

“La literatura ha estat vista bàsicament per l’alumnat integrada en els currículums de diverses llengües. D’aquí que es faci necessari que cada institut disposi d’ un pla d’ensenyament global de la literatura, tot incloent-hi la literatura optativa i els crèdits variables, per tal d’evitar repeticions i dur a terme un progrés pedagògic sòlid i coherent.” (p. 127).

També val la pena de destacar la importància que, com no podia ser d’altra manera, es dóna a la lectura:

“La lectura serà, doncs, l’eix vertebrador i se situarà en diversos nivells de textualitat: fragments, poemes, obres i comentaris de crítica. Tot això s’ha de realitzar sota una orientació tendent no tant a bastir grans discursos com un gust per la lectura i una incentivació dels interessos lectors de l’alumnat. El plaer de llegir és, doncs, una de les fites fonamentals que ens proposem perquè la literatura és art, un art que ens expressa vida i que aquesta vida expressada ens pertany.” (ps. 127-128).

I, encara, el fet de presentar la literatura com un fenomen viu, present en els mitjans de comunicació, en l’oci, etc.:

“El professorat ha de fer observar a l’alumnat que la literatura és un fenomen viu. La selecció d’article de premsa, entrevistes, aparicions televisives, representacions teatrals o exposicions haurien d’ajudar a crear un vincle entre el que es fa a classe i la realitat que ens envolta.” (p. 128)

Tots tres aspectes, com es fàcil de veure, són elements bàsics a tenir presents en tota mena d’estudi literari, ja sigui de literatura universal o de qualsevol altra literatura. També és cert que són propòsits, és clar, que podien ser considerats idíl·lics en el moment que s’elaborà el currículum de l’assignatura. Amb el pas del temps, han acabat essent idíl·lics i, a més a més, utòpics. Potser és per això que les “Orientacions didàctiques” han desaparegut de la pàgina web on actualment es poden consultar els currículums vigents.

En aquest cas no hi ha una llista de lectures obligatòries ni una selecció establerta des de cap comissió del Departament d’Educació. Cada centre planifica la feina d’acord amb les seves preferències i necessitats. El marc legal exigeix, això sí “lectura d’obres íntegres” (de més d’una, per tant), d’entre una llista de quaranta-tres autors i seixanta-sis títols que només vol ser orientativa.

El Treball de recerca

El *Treball de recerca* és obligatori per a tot l’alumnat, equival a dos crèdits del currículum (70 hores) i representa el 10% de la qualificació final del Batxillerat. Les característiques, l’organització, l’avaluació i fins i tot alguns exemples els trobem al

volum publicat el 1999 pel Departament d'Ensenyament.³⁴ Les característiques fonamentals que té les trobem resumides en el text següent:

“El treball de recerca pot estar emmarcat dins d’una matèria o pot ser interdisciplinari. L’han de fer tots els alumnes de Batxillerat, preferentment durant el segon curs del cicle, o durant el tercer trimestre del primer curs. Equival a dos crèdits del currículum (70 hores) i representa el 10% de la qualificació final del Batxillerat. La seva durada depèn del calendari prèviament establert.

(...)

Està constituït per un conjunt d’activitats realitzades per l’alumnat, estructurades i orientades a la investigació, sobre un tema escollit i acotat, en part, per ell mateix. Això suposa, en molts casos la realització d’activitats de camp (enquestes, experiments, muntatges, visites...) i no només d’activitats de recerca bibliogràfica. L’objectiu és que l’alumnat posi en marxa determinats procediments, i que ho faci en àmbits que poden ser diferents d’aquells on els va adquirir, tot aprofundint sobre algun tema que li interessi.” (p. 65)

D’acord amb les característiques formulades en el currículum oficial, és evident que la tria del tema pot quedar relacionada amb els estudis literaris. No hi ha dubte, doncs, que els temes literaris poden ser objecte del treball de recerca i que, per tant, ha de ser tingut en compte –ni que només sigui lateralment– a l’hora d’analitzar el paper de la literatura a l’ensenyament secundari. Tot i així, en els exemples inclosos en el currículum publicat pel Departament, no n’hi ha cap de relacionat amb aquesta disciplina (les dues propostes incloses en la modalitat d’Humanitats i Ciències Socials són per a treballs d’història i d’art. També és indicatiu que en les propostes de treball i de tutoria que es fan des de la universitat, adreçades a estudiants de secundària, les de literatura quedin entre les que tenen menys demanda.³⁵ Sí que és cert, si més no, que els alumnes disposen de bones orientacions bibliogràfiques a l’hora de plantejar-se un treball de recerca de tema literari.³⁶

³⁴ *Currículum. El Batxillerat*, Barcelona, Departament d’Ensenyament, 1999, ISBN 84-393-4797-9, ps. 63-74

³⁵ La Universitat Autònoma de Barcelona, per exemple, compta amb un programa específic (anomenat ARGÓ) destinat a l’orientació i assessorament d’estudiants de batxillerat en la tria del treball de recerca. Vegeu <http://www.uab.cat/ice/argo/home.htm>.

³⁶ Ja hem esmentat en aquest sentit el llibre d’Alfred Sargatal específicament dedicat al tema: SARGATAL, *El treball de recerca en literatura...*, op. cit.

ELS LLIBRES DE TEXT I LA PRÀCTICA A L'AULA

Assignatura comuna (*Llengua catalana i literatura*)

Com és lògic, els canvis de currículum del Batxillerat LOGSE són ben presents als llibres de text de l'assignatura de *Llengua catalana i literatura*. No cal entrar ara en comparacions detallades, però és ben clar que els llibres anteriors a la modificació del 2002 eren més variats, tant pel que fa a la distribució de l'apartat de literatura (no tots inclouen des dels orígens fins al segle XIX a primer curs, i el segle XX a segon, per exemple), com al tractament d'aspectes de teoria literària (moltes introduccions al comentari de text o als gèneres literaris apareixen més aviat als llibres actuals que no pas als anteriors). Els llibres de text de Batxillerat actuals, siguin de l'editorial que siguin, tots són volums considerables que tenen una part fonamental dedicada a la llengua, encara amb un gran pes de la tipologia textual, i una altra de dedicada a la literatura, normalment en els últims temes del programa. Tots els llibres consultats presenten l'estudi de la literatura d'una manera cronològica, des dels orígens fins al segle XIX, a primer curs, i el segle XX a segon. Només hi ha una editorial (Grup Promotor/ Santillana, 2002) que s'aparti d'aquest model i que faci l'estudi de la literatura a partir dels gèneres literaris: la prosa, la poesia i el teatre des dels inicis fins al segle XX. Tots presenten els principals corrents i autors de cada període, normalment contextualitzats en la literatura europea, i un nombre considerable de textos per exemplificar les característiques del corrent, de l'autor o d'una obra determinada. També inclouen, és clar, exercicis, fragments crítics, etc. En conjunt, tots els apartats de literatura dels llibres de text són bones antologies. La majoria inclouen, a més, sigui en annexos o no, introduccions al comentari de text, als gèneres literaris, etc. (alguna editorial, incomprensiblement, ho fa a segon curs, quan se suposa que aquests fonaments teòrics o bé són repàs de l'ESO o bé s'han de tenir a primer curs per poder-los aplicar a l'estudi dels autors i corrents de totes les èpoques). Alguna altra editorial, com per exemple Barcanova, dóna també un cert relleu als textos literaris en l'apartat de llengua (Josep Pla, Carme Riera...). Val a dir, però, que al Batxillerat aquest fet ja no és

gaire habitual, perquè els textos per treballar la llengua són més aviat periodístics, instructius, assagístics, etc.

Cal recordar que la programació es complementa amb les cinc lectures obligatòries per a l'assignatura comuna, quatre de marcades pel Departament d'Educació i una de triada pel Departament de Llengua Catalana i Literatura de cada centre. Totes aquestes lectures compten amb edicions didàctiques i guies de lectura publicades per diferents editorials. El mercat és prou substancios com perquè hi entrin ara les grans editorials comercials (Proa o Edicions 62) i no només les que tradicionalment es dediquen a l'ensenyament. Fins i tot n'hi ha alguna –és el cas de Proa– que publica anualment una guia amb apartats per a cada una de les lectures de la promoció corresponents (tant les de l'assignatura comuna com les de l'assignatura de modalitat), amb orientacions de lectura, bibliografia, pràctiques de comentari de text, exercicis i algun document o fragment crític important en relació a l'autor, l'obra o l'època.³⁷

Pel que fa a la pràctica a l'aula, hem d'assenyalar que fonamentalment es basa en el llibre de text i en les lectures, com corroboren les enquestes. Això voldria dir, en teoria, que la literatura hi tindria un pes significatiu. La realitat, però, demostra tot el contrari. Com ja ha succeït a l'ESO, la literatura queda arraconada per poder fer la part del programa dedicada a la llengua. En molts centres, l'assignatura de *Llengua catalana i literatura* s'ha anat convertint en un curs només de llengua com havia estat l'antic COU. Hem de tenir en compte, però, que aquests alumnes no porten al darrere cap curs específic de literatura (a diferència del que passava abans amb l'antic tercer de BUP). Només compten amb el bagatge de la literatura que hagin pogut fer a l'ESO, on ja hem apuntat que massa sovint l'estudi literari queda diluït entre la tipologia textual o simplement no es fa per poder dedicar més atenció a les mancances lingüístiques de l'alumnat.

Aquest arraconament de la literatura en la matèria comuna de Batxillerat es produeix per tres raons fonamentals: l'extensió dels programes, les mancances de l'alumnat que promociona des de l'ESO i, sobretot, la inèrcia que genera el model d'examen de les

³⁷ El més recent és DIVERSOS AUTORS, *Lectures de Batxillerat 2005-2007*, Barcelona, Proa, 2006, ("Les Eines", 46). Aquests llibres són al mercat des del curs 1988-1989, primer publicats per La Magrana a la col·lecció "L'Esparver" i encara, és clar, en el marc de l'antic curs de COU.

Proves d'Accés a la Universitat. Com veurem més a fons en l'apartat corresponent, tot i que la literatura és una part fonamental del currículum, ha quedat pràcticament exclosa de la prova de selectivitat de *Llengua catalana i literatura*. Fins al punt que a les reunions amb el coordinador i els sotscoordinadors de la matèria ja es deixa ben clar: cada any es recorda que la literatura i les lectures només hi entraran com a text proposat per a respondre-hi les diverses preguntes i, a tot estirar, amb algunes qüestions sobre els gèneres literaris. En alguna reunió s'ha dit clarament que cadascú sap com va de temps per complir el programa i quines parts pot deixar de banda i quines no. Alfred Sargatal ho denuncia públicament quan posa en boca d'un professor del Baix Llobregat l'afirmació següent:

“En les reunions amb els coordinadors de llengua de selectivitat va quedar clar que totes les faltes es penalitzarien, tan clar com que la literatura no hi entrava.”³⁸

Aquest fet, condiona greument l'ensenyament de la literatura al Batxillerat, ja que pràcticament el converteix en un apartat “optatiu” per al professorat; un professorat que, d'altra banda, cada vegada se sent més pressionat per assolir uns resultats mínims a les Proves d'Accés a la Universitat i que se les ha de veure amb uns programes de llengua molt extensos i amb uns nivells de l'alumnat que, en general, cada vegada són més baixos. No és estrany que en molts cursos, sobretot de la modalitat de Tecnologia, siguin els mateixos alumnes els qui demanin d'anar al gra i de deixar de banda parts del programa que ja saben *a priori* que no entraran a l'examen de selectivitat.

Les enquestes també han reflectit clarament aquesta situació: professors que reconeixen clarament que al seu centre no es fa la cinquena lectura, que només es fa de tant en tant, o que la cinquena sempre és de sociolingüística per complementar el programa de llengua; professors que reconeixen que la literatura es treballa molt per damunt o que només se'n treballen aquells períodes que complementen les lectures obligatòries; però sobretot professors que demanen canvis en la valoració de la literatura a les PAU, i encara més canvis en uns programes tan extensos que no es veuen capaços de poder dur a terme amb un alumnat tan poc preparat lingüísticament, però sobretot literàriament.

³⁸ SARGATAL, *El treball de recerca en literatura...*, op. cit., p. 14. L'afirmació, val a dir-ho, podria fer-la seva qualsevol professor o professora de qualsevol altra comarca, naturalment.

Un cop vist el panorama, encara que sigui molt per alt-enllà, el que realment sorprèn és que encara es treballi tant la literatura a la majoria de centres. L'explicació és clara: per voluntarisme i tossuderia del professorat, naturalment. En aquest sentit, deduïm de les enquestes que hi ha alguns centres que encara fan una sisena lectura, que n'hi ha alguns en què la nota de literatura és el 30% de la nota trimestral, que en altres llocs complementen les lectures amb activitats extraescolars diverses (visites d'autors, audiovisuals...), etc. etc. etc. El que és un fet és que la literatura, a l'assignatura comuna, sempre va a remolc de la llengua. I aquí no és pas perquè es confongui amb una tipologia textual més o perquè costi a l'alumnat de discernir què és literari i què no. Aquí és perquè el pes del currículum i, sobretot, el pes dels exàmens de selectivitat condicionen extraordinàriament l'estudi de la literatura a l'assignatura comuna del Batxillerat.

Assignatura optativa de modalitat (*Literatura catalana*)

La literatura catalana de modalitat, com queda clar al currículum, se centra en la lectura i el treball de les sis obres que biennalment prescriu el Departament d'Educació per a cada una de les promocions. Els llibres de text de l'assignatura, doncs, queden substituïts per les obres a llegir. Per aquest motiu, no és estrany que les edicions didàctiques i les guies de lectura que preparen les diferents editorials –ja esmentades i caracteritzades a propòsit de les lectures de l'assignatura comuna– tinguin ara més relleu encara. Aquestes guies miscel·lànies funcionen, de fet, com a manual del curs i compten amb la participació d'especialistes en la matèria els quals, a més, tenen l'avantatge de ser –en molts casos– professors i professores de secundària (Ferran Gadea, Roser Trilla, Josep Camps, Ramon Bacardit, etc.) També és cert que, cada vegada més, van essent manuals més utilitzats pels mateixos professors com a orientació de treball i preparació de classes, que no pas pels alumnes com a complement bibliogràfic per al seu aprenentatge.

A l'aula, la contextualització de les lectures se sol fer a partir de la part dedicada a la literatura que inclouen tots els llibres de l'assignatura comuna de *Llengua catalana i literatura* (quan la de modalitat es fa a segon de batxillerat) o a base de materials elaborats pel mateix professorat des de l'àrea de llengua i literatura del seu centre

(especialment quan l'assignatura es fa a primer curs i, per tant, els alumnes no tenen encara el llibre de text de segon).

L'assignatura l'oferten pràcticament tots els centres –només un dels enquestats respon que al seu centre no es fa–, en algun cas amb més d'un grup i tot. N'hi ha que l'oferten a primer curs i n'hi ha que la fan a segon. Excepcionalment, també hi ha centres que la fan tant a primer com a segon, si hi ha prou demanda de l'alumnat. El nombre d'alumnes que la cursen és molt variable. Si atenem a les enquestes, aniria des de centres en què algun any només són quatre alumnes i d'altres en què cada curs n'hi ha cinquanta o seixanta que la trien. En percentatges, i per les dades estimatives de què disposem, el nombre d'alumnes que fa l'assignatura de modalitat pot anar des del 7% (sempre respecte al total d'alumnes que pot cursar-la d'acord amb la modalitat escollida) fins al 100%. Les variacions, per tant, són molt notables. No hi ha dades oficials sobre el tema i estaria bé que el Departament d'Educació les proporcionés. Les úniques que tenim són les que provenen del nombre d'alumnes que opten per fer l'examen d'aquesta optativa de modalitat en les Proves d'Accés a la Universitat, les quals posen de manifest –tal i com analitzarem més detalladament en l'apartat corresponent– que el percentatge d'alumnes que s'examina d'aquesta assignatura és molt baix –en alguns moments gairebé testimonial– si l'establim respecte al conjunt d'alumnes que fa la selectivitat.

El que sí que és evident és que el nombre d'estudiants de literatura de modalitat ha disminuït extraordinàriament en comparació a la literatura catalana optativa de COU i que, per norma general, l'assignatura no és de les que surten més ben parades en el rànquing d'acceptació de les actuals matèries de modalitat.³⁹ Les causes d'aquesta situació les tenim, és clar, en l'augment de l'oferta d'assignatures entre les quals cal escollir les de modalitat, però també –segons apunta l'enquesta– en la percepció que tenen els alumnes de la literatura com a matèria difícil, perquè se'ls avalua en un aspecte com el de l'expressió escrita en el qual els dèficits són enormes, o perquè han de fer-la amb una base literària pràcticament nul·la (en molts casos són gent que ha passat de la literatura juvenil de l'ESO als clàssics de la literatura catalana medieval, amb el salt en el buit que això comporta).

³⁹ Tampoc no disposem de dades estadístiques oficials sobre aquesta tria d'assignatures de modalitat. Tornem a basar-nos, doncs, en la informació extreta de la nostra pròpia enquesta.

En definitiva, en el cas de la *Literatura catalana* de modalitat ens tornem a trobar amb un plantejament teòric prou correcte i acceptable, que podria funcionar bé, però que a la pràctica té dèficits greus, ja sigui simplement perquè és una assignatura que cursa molt poca gent o perquè els que la fan no compten amb la base que els hauria de proporcionar la formació literària en les assignatures comunes (tant de l'ESO com del Batxillerat). Tot i així, cal admetre que aquesta no és una assignatura especialment conflictiva, ni pel que fa al model d'examen de PAU, que sembla adequat i no ha provocat mai grans problemes (especialment una vegada desaparegudes les vel·leïtats de fa un temps, que obligaven a incloure preguntes de correcció objectiva); ni pel que fa a la tria de lectures (almenys en els darrers temps, en què s'ha prioritzat la literatura contemporània i la selecció s'ha fet tenint en compte el terreny que cobrien les lectures de l'assignatura comuna).⁴⁰ Potser caldria pensar, això sí, en la possibilitat de reduir el nombre de lectures de sis a cinc, cosa que permetria un treball més intensiu i aprofundit –especialment en qüestions procedimentals– i no haver d'estar tan pendent de la necessitat imperiosa d'haver de fer la sisena lectura per acabar el programa.

Assignatura optativa tipificada (*Literatura universal*)

L'assignatura optativa tipificada de *Literatura universal* és una matèria que s'imparteix fonamentalment a partir de la lectura de dos o tres llibres de la llista proposada pel currículum elaborat pel Departament d'Educació –que ja hem dit que només és orientativa– o d'alguna antologia especialment pensada per a l'ocasió, com la de Glòria Bordons i Anna Díaz-Plaja a Edicions 62.⁴¹ Tot i que hi ha alguns manuals en català (Teide, Castellnou, La Magrana), la tendència sembla ser més aviat d'utilitzar antologies o reculls elaborats per les àrees de llengua de cada centre.

Recordem que, tal i com queda establert en el marc legal, l'assignatura tant es pot impartir des del Departament de Llengua Catalana i Literatura com des del de Llengua

⁴⁰ No sempre ha estat així, val a dir-ho, cosa que ha fet que algun any fins i tot es repetís algun títol en la llista de lectures de l'assignatura comuna i de l'optativa. Així, per exemple, durant el curs 2005-2006 hi hagué alumnes d'alguns centres que van haver de llegir *Terra baixa* d'Àngel Guimerà, tant en una matèria com en l'altra.

⁴¹ Glòria BORDONS, Anna DÍAZ-PLAJA, *Fantasiant, amor. L'amor a la literatura de tots els temps*, Barcelona, Edicions 62, 1997.

castellana i literatura. Les dades que proporcionen les enquestes de què disposem indiquen que el percentatge de centres que l'ofereixen no arriba al 50% –sempre amb un nombre d'alumnes prou reduït– i que, en general, s'havia programat més en el passat que no pas en el present. La modificació curricular de l'any 2002 té greus repercussions –com hem vist– en la programació d'assignatures optatives tipificades i la *Literatura universal* és una de les que en pateixen les conseqüències. Així, un nombre significatiu de centres (el 40%) declara que actualment no la programen, però que sí que l'havien feta anys enrere.

El cas de la *Literatura universal*, doncs, és un altre símptoma prou clar de com el paper de la literatura en l'ensenyament secundari cada vegada va quedant més diluït i més minoritzat, en una mena d'infortunat camí vers la invisibilitat.

El Treball de recerca

Com és de suposar, no podem parlar de llibres de text sobre el treball de recerca, tot i que sí que podem esmentar dos manuals interessants –un de general i un altre d'específic sobre literatura– tots dos més adreçats al professorat que no pas a l'alumnat. El primer es titula *El treball de recerca. Procés d'elaboració, memòria escrita, exposició oral i recursos*, de diversos autors;⁴² i el segon és el d'Alfred Sargatal, ja citat en diverses ocasions, sobre com organitzar i dirigir un treball de recerca de tema literari.⁴³ Aquest llibre d'Alfred Sargatal és l'únic d'aquestes característiques que hi ha al mercat i és d'allò més complet, tant des del punt de vista metodològic com bibliogràfic i pràctic, ja que és una eina molt eficaç per a qualsevol alumne que vulgui fer el treball de recerca sobre literatura i, especialment, per a qualsevol professor que l'hagi de tutorar. Fins i tot, vist des de lluny, semblaria el llibre d'un país europeu i normalitzat on els estudis de literatura a l'ensenyament secundari tinguessin el paper que han de tenir. Només per això ja entenem que és, doncs, un llibre excepcional (i gairebé un miratge).

⁴² E. COROMINA, X. CASACUBERTA, D. QUINTANA, *El treball de recerca. Procés d'elaboració, memòria escrita, exposició oral i recursos*, Vic, Eumo, 2000.

⁴³ SARGATAL, *El treball de recerca en literatura. Com organitzar-lo, com dirigir-lo*, op. cit.

A la pràctica, el nombre de treballs de tema literari és reduït i queda una mica en relació al percentatge d'alumnes que fa assignatures optatives de literatura (ja siguin de modalitat o tipificades). Això és així, en part, perquè en aquests treballs s'ha volgut potenciar sobretot el caràcter experimental i eminentment pràctic, que sembla que per a molts la literatura no pugui tenir. Alfred Sargatal ho ha sintetitzat amb claredat i realisme a la introducció del seu llibre:

“Pel que he pogut observar i pel que conec dels cursos específics sobre aquest tema als quals he assistit, en els centres s'ofereixen ben pocs treballs de recerca sobre temes estrictament literaris. La majoria de treballs de recerca que es proposen giren entorn de temes lingüístics, sobretot a base de treballs de camp de tipus sociolingüístic. Potser perquè es parteix de la idea que una recerca ha de ser una recerca amb una metodologia empírica, i si pot ser experimental, en què es faci una recollida de dades que després s'analitzen amb eines estadístiques o semblants. (...) Sembla com si la literatura fes por. I crec que en part és veritat: fa por. Fa por, sobretot, perquè el professorat no hi té una preparació massa sòlida i ampla, i se sent insegur amb una matèria que és per essència no unívoca i admet per tant respostes molt diverses; el professorat no disposa, en definitiva, de gaires criteris, ni prou fiables, amb què avaluar. I això fa que se n'inhibeixi, crec jo.”⁴⁴

Tot i així, es veritat –val a dir-ho– que sovint els premis que es concedeixen a treballs de recerca de secundària, en l'àmbit d'humanitats i en els múltiples certàmens que s'organitzen anualment, són per a investigacions de tema literari. Si més no, la percepció des dels tribunals de selecció és que són treballs que surten prou ben parats a l'hora dels guardons.⁴⁵ En qualsevol cas, al marge dels temes escollits o de la modalitat de Batxillerat dels alumnes, és evident que el *Treball de recerca* podria ser un bon vehicle per al millorament de l'expressió escrita, cosa que després a la pràctica no sempre queda prou potenciada.

⁴⁴ *Ibid.*, ps. 20-21. Sargatal es refereix, naturalment, a les propostes fetes des de l'Àrea de Llengua i adreçades a l'alumnat de la modalitat d'Humanitats i Ciències Socials, tot i que ja sabem que el treball de recerca pot ser interdisciplinari i, doncs, obert a qualsevol modalitat. Val a dir també que en l'enquesta elaborada per a aquesta anàlisi no hi ha preguntes sobre el treball de recerca.

⁴⁵ Sobre aquesta qüestió vegeu la informació facilitada a M COSTA-PAU, “La troballa d'una versió inèdita i única del cant a l'Arxiu de Vic”, *Quadern El País*, núm. 1192 (21-XII-2006), p. 2. S'hi fa referència a un treball de recerca de Batxillerat de Laia Sallés basat en l'estudi d'una versió única i inèdita del *Cant de la Sibil·la* conservada a l'Arxiu Episcopal de Vic. El treball ha estat mereixedor de diversos premis i fins i tot se n'ha arribat a fer l'estrena de la versió musical.

LA LITERATURA I LES PROVES D'ACCÉS A LA UNIVERSITAT

EL MARC LEGAL

Les Proves d'Accés a la Universitat (PAU) tenen com a objectiu regular l'entrada d'estudiants a la universitat i, al mateix temps, valorar la maduresa acadèmica, els coneixements i les competències adquirides en el Batxillerat. Estan organitzades des de la universitat, concretament des del Consell Interuniversitari de Catalunya, que compta amb una Oficina d'Organització de Proves d'Accés a la Universitat. Constitueixen l'única prova externa en el sistema educatiu català per regular coordinadament l'accés a l'ensenyament superior des de l'ensenyament secundari. En l'organització i desenvolupament de la prova hi col·laboren també el Departament d'Educació i el professorat de secundària. La nota de les PAU, juntament amb la mitjana del Batxillerat, dóna ponderadament la nota d'accés als estudis universitaris i permet ordenar les sol·licituds d'accés a cada un d'aquests estudis. La ponderació és actualment del 40% per a la nota de PAU i 60% per a la nota de Batxillerat.

El marc legal vigent ve donat pel Reial Decret 1640/1999, de 22 d'octubre, que regula la prova d'accés a estudis universitaris, el qual fou modificat i completat pel Reial Decret 990/2000, de 2 de juny, i pel Reial Decret 1025/2002, de 4 d'octubre. Aquest marc legal és el que sorgeix de la Llei d'Ordenació General del Sistema Educatiu (LOGSE), que el 1990 va substituir el marc vigent fins a aquell moment, que era el que provenia en origen de l'antiga *Ley 30/1974, de 24 de juliol, sobre pruebas de aptitud para acceso a Facultades, Escuelas Técnicas Superiores, Colegios Universitarios y Escuelas Universitarias*, modificada i completada en diverses disposicions posteriors.

Pel que fa a la literatura catalana, les Proves d'Accés a la Universitat segons la reglamentació establerta per la LOGSE (les PAU-LOGSE) van iniciar-se a Catalunya, de manera experimental, en la convocatòria de l'any 1998. Fins llavors les proves eren regides pel marc legal anterior, amb estudiants que provenien del Curs d'Orientació Universitària (les PAU-COU). Els models van funcionar simultàniament entre 1998 i 2001, fins a l'extinció legal de l'antic sistema. En les PAU-COU els alumnes s'examinaven d'una matèria obligatòria de *Llengua catalana* (sense continguts de literatura) i d'una matèria optativa de *Literatura catalana* que feien els estudiants que havien escollit l'assignatura d'acord amb la modalitat de COU que haguessin cursat. Val a dir que, en aquell moment, els alumnes escollien a partir d'una llista d'assignatures relativament reduïda; molt més reduïda si més no que en el sistema LOGSE, per la qual cosa la incidència de la matèria optativa era considerable, tal i com es veu en les estadístiques que s'analitzen més endavant.

L'examen de literatura catalana de les PAU-COU era preparat per un coordinador de la matèria (un professor o professora d'universitat) amb l'ajut de deu sotscoordinadors (professorat universitari i d'ensenyament secundari) que eren els responsables de mantenir el contacte amb els centres del país. Aquest mateix equip era el responsable del programa del curs de COU i de la tria de set lectures obligatòries (una programació i una selecció que depenien directament de la universitat i no del Departament d'Educació).

Amb l'entrada en vigor de les PAU-LOGSE els exàmens s'adapten a la nova situació. La literatura catalana ha de ser avaluada en la prova de l'assignatura comuna *Llengua catalana i literatura* i en la prova de l'assignatura de modalitat de *Literatura catalana*. Hi ha, doncs, dos exàmens i dos equips de coordinació diferents, ara amb un nombre inferior de sotscoordinadors (que oscil·la segons l'abast de cada matèria). El coordinador continua essent un professor universitari i en l'equip de coordinació segueix havent-hi professorat universitari i d'ensenyament secundari. Els continguts a avaluar i la tria de lectures ja no depenen de la universitat ni de l'equip coordinador, sinó del Departament d'Educació.

EL MODEL I LA INCIDÈNCIA DE L'EXAMEN

El fet que la prova d'accés a la universitat sigui comuna a tots els alumnes que s'hi presenten i afecti tot el territori del país, dóna un especial relleu al tipus d'examen. L'equip de coordinació de cada matèria no elabora el programa del curs ni tria les lectures, però la interpretació que fa del currículum a l'hora de fixar un model d'examen condiona extraordinàriament –i és lògic– la manera com el professorat de secundària organitza les classes i prioritza els continguts de l'assignatura. Fins i tot condiona el tipus d'examen que els estudiants fan en el Batxillerat. No és, per tant, una qüestió menor, sinó que té repercussions a molts nivells i més de les que podria semblar a primera vista.

Assignatura comuna (*Llengua catalana i literatura*)

La selecció de continguts del currículum a l'hora de preparar l'examen de PAU és especialment significativa en el cas de l'assignatura comuna de *Llengua catalana i literatura*. El fet que els coordinadors de la matèria (tant de català com de castellà) siguin sistemàticament professors universitaris de llengua o lingüística (mai de literatura), així com les inèrcies entre el professorat de secundària –tal i com ja s'ha analitzat en l'apartat corresponent– han acabat reduint el paper de la literatura a una situació que ni tan sols no podem considerar testimonial (de fet, no arriba a ser ni decorativa).

L'estructura de l'exercici i els criteris generals d'avaluació parlen d'"anàlisi i comprensió d'un text en llengua catalana i resposta a qüestions de llengua i de literatura relacionades amb el text". La idea és en principi raonable, però quan es desenvolupa, just en el paràgraf següent, ja s'indica que "les proves de *Llengua catalana i literatura* i de *Llengua castellana i literatura* tenen la funció fonamental d'avaluar les habilitats

lingüístiques bàsiques dels estudiants”.⁴⁶ L’anàlisi literària, doncs, ja ha desaparegut o ha quedat estranyament camuflada darrera de les “habilitats lingüístiques”. S’indica també que:

“La prova consta de dues opcions, cadascuna de les quals està encapçalada per un text al qual fan referència totes les preguntes. Els tipus de textos de les dues opcions són complementaris: un primer text és literari i el segon d'un altre registre (científic, tècnic, jurídic, administratiu, humanístic, periodístic, publicitari, etc.)”

A partir d’aquí s’especifica quin tipus de preguntes hi haurà a partir dels textos de les dues opcions. N’hi ha de comprensió, “que pretenen avaluar la capacitat d’anàlisi i de síntesi de l’alumne” (en la primera part de l’examen), i també “de reflexió lingüística sobre el text” (en la tercera part). La segona part de la prova, que val un 20% de la nota global, és la que més ens interessa:

“En la segona part, destinada a l’elaboració d’un escrit propi d’unes 200 paraules, l’estudiant ha de demostrar la seva capacitat d’estructurar, de desenvolupar i d’argumentar idees entorn d’un dels dos temes que es proposen, sempre relacionats amb el text de l’opció triada, i de fer un comentari crític sobre el seu contingut. Un tema versarà sobre trets generals del discurs literari, amb atenció especial als seus gèneres i recursos, i podrà fer referència explícita a alguna de les lectures obligatòries de la matèria comuna de Llengua catalana i literatura. L’altre tema serà obert, tanmateix suggerit pel text de l’opció triada.”

Fixem-nos per tant com, a la pràctica, l’estudiant pot escollir entre dues opcions. Només en una d’elles el text sobre el qual es formulen les preguntes és de caràcter literari. I els continguts de literatura queden reduïts a una redacció de 200 paraules en les quals l’estudiant ha de triar entre dos temes: un “sobre trets generals del discurs literari” i un altre d’obert. La literatura, doncs, ha quedat reduïda a fer una redacció en una de les preguntes (i el que s’avalua, és clar, és la capacitat de redacció i no pas l’anàlisi literària). L’estudiant se’n pot escapar tranquil·lament si opta pel “tema obert”. I no oblidem que aquest mateix estudiant ja ha pogut escapar-se fins i tot del text literari en cas que hagi optat per l’opció d’examen en la qual hi ha un text “d’un altre registre” que no sigui literari.

⁴⁶ Les informacions provenen del web de l’Oficina d’Organització de Proves d’Accés a la Universitat (http://www10.gencat.net/dursi/ca/un/pau_logse_llca.htm). Totes les citacions estan extretes d’aquest document.

Agafem com a exemple l'examen de la convocatòria de juny de 2006.⁴⁷ En l'opció A el text és de *La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda i en l'opció B és un fragment d'un article de Toni Padilla a *El 9 Esportiu de Catalunya* sobre com "Rijkaard va guanyar el seu primer títol com a tècnic i va trencar sis anys de sequera del Barça". Deixem ja de banda –que ja és deixar de banda molta cosa– el fet que, en la tria que fan els estudiants de Batxillerat, Mercè Rodoreda hagi de competir amb l'entrenador del Barça. Qui opti per l'opció A, la del text de la Rodoreda, haurà de contestar nombroses preguntes de coneixement lingüístic sobre el text i completar-les en l'apartat d'"expressió i comentari crític", amb l'esmentada redacció de 200 paraules. Podrà escollir-hi entre dos temes: "L'escriptura de Mercè Rodoreda. Valoració crítica personal" o "La novel·la com a gènere literari. Característiques principals".⁴⁸ Els criteris de correcció, a més, deixen ben clar que dels dos punts de la pregunta no hi ha ni una dècima per a l'anàlisi literària, de manera que tindrà la màxima puntuació qui hagi fet una redacció sobre Mercè Rodoreda ben escrita, ben estructurada i amb una bona utilització dels connectors i les subordinades, però cometi errors en la valoració literària de la novel·lista o es limiti a expressar impressions purament subjectives.⁴⁹ És clar que qui hagi optat per l'opció B no tindrà ni tan sols aquests maldecaps. Simplement haurà de fer la seva redacció sobre un d'aquests dos temes: "Classificació i principals característiques dels textos periodístics" o "L'esport que prefereixo (redacteu sobre aquest tema un text argumentatiu)".

I això és, ni que sembli increïble, tot el que podem trobar de literatura en l'examen d'una assignatura que es titula *Llengua catalana i literatura*. La solució en aquest cas seria tan senzilla com exigir als responsables de preparar l'examen de la matèria que en cada una de les opcions hi hagués preguntes directament vinculades amb alguna de les quatre lectures prescriptives que els alumnes han de fer durant el Batxillerat. La redacció –avaluable també, lògicament, des d'un punt de vista gramatical– hauria d'estar relacionada amb el comentari d'un text literari i potser fins i tot amb alguna

⁴⁷ Es pot consultar a http://www10.gencat.net/dursi/pdf/un/pau_llca06jl.pdf. També hi ha els criteris de correcció.

⁴⁸ Aquest cop, casualment –i molt excepcionalment–, les dues preguntes són de contingut literari. El segon tema, però –recordem-ho– en el fons és "obert". En la convocatòria de setembre de 2006, per exemple, el text literari era de Sergi Pàmies i el tema de la redacció era a escollir entre "El conte com a gènere literari. Característiques generals" i "És veritat que tots tenim un preu? (redacteu un text argumentatiu com a resposta a aquesta qüestió)".

⁴⁹ Vegeu "Criteris de valoració de la redacció" a http://www10.gencat.net/dursi/ca/un/pau_logse_llca.htm#estructura

pregunta complementària. Aquesta part de l'examen –perfectament aïllable com a apartat de literatura, si convé amb un text propi– no hauria de valer pas menys d'un terç de la qualificació total de la prova (tant a català o com a castellà).

Assignatura optativa de modalitat (*Literatura catalana*)

En el cas de l'optativa de modalitat el problema no és el tipus d'examen. En les PAU-COU el model era molt senzill: dues preguntes, amb cinc punts per a cada una. La primera era una pregunta teòrica sobre un aspecte d'alguna de les lectures i la segona un comentari de text extret també d'algun dels llibres obligatoris. En les PAU-LOGSE es parteix d'aquest mateix model, però s'intenta que hi hagi més de dos aspectes avaluable (no reduir-ho tot a dues preguntes de cinc punts) per facilitar així una major dispersió de la nota final. Cada opció de l'examen té tres preguntes i cada pregunta està relacionada amb algun dels llibres de lectura obligatòria. D'aquesta manera, en cada examen hi ha preguntes de cada un dels llibres, en una opció o en l'altra. Les dues primeres preguntes constitueixen la primera part de l'examen. Segons el document on s'explica l'estructura de la prova:

“La primera qüestió és d'un abast ampli i pot anar acompanyada d'un fragment d'un text crític referit a una de les lectures. L'enunciat indica suficientment l'orientació de la pregunta, per tal de facilitar que l'alumnat es centri en els aspectes realment significatius del que se li demana i no es perdi en divagacions o en qüestions anecdòtiques. La segona qüestió es refereix a aspectes més concrets de les lectures i es formula proposant que s'analitzi breument un aspecte determinat d'una lectura, suficientment explicitat en l'enunciat. No es formula com a pregunta tancada, de resposta única, ni en forma de pregunta tipus test a resoldre per la tria d'una resposta entre diverses de proposades.”⁵⁰

Són doncs, preguntes que sempre van lleugerament guiades en l'enunciat, cosa que facilita també l'elaboració de les pautes de correcció. Són tres punts per a la primera i dos per a la segona (que és sempre una mica més concreta). L'altra part de l'examen és de comentari de text:

“La tercera qüestió consisteix en el comentari d'un fragment o d'un text extret d'una de les sis obres del programa. Es tracta d'un comentari obert,

⁵⁰ El document es pot consultar a http://www10.gencat.net/dursi/ca/un/pau_logse_lica.htm. Totes les citacions en provenen.

però a l'enunciat s'indicaran aquells punts que necessàriament, i com a mínim, ha de tenir en compte l'estudiant. Aquests punts no es formularan com a preguntes tancades, sinó com a indicacions, segons procedeixi, del tipus «contextualització del text, a partir d'elements del propi text, en l'obra de què forma part», «valoració del text en relació a l'obra global de l'autor», «anàlisi de la mètrica», «recursos estilístics i formals presents en el text i, si s'escau, extrapolació al conjunt de l'obra», «connexió del text amb característiques d'un corrent determinat», etc.”

El comentari es valora en cinc punts. Tres són per a l'avaluació dels continguts en relació amb les indicacions de l'enunciat i la capacitat d'anàlisi del text demostrada. Els altres dos valoren els aspectes metodològics del comentari, la capacitat d'argumentació, l'ordenació de les idees, la coherència del discurs, la capacitat expressiva dels alumnes i, en general, els aspectes propis de la redacció.

Aquest és el model vigent des de 1998 i no ha generat mai problemes. L'única incidència va ser l'imperatiu que hi va haver durant dos anys (convocatòries de 2004 i 2005) d'introduir preguntes de correcció objectiva en una de les dues opcions. L'experiència va ser fracassada i absolutament inadequada en un examen de literatura, per la qual cosa ben aviat les coses van haver de tornar al seu lloc com si no hagués passat res.⁵¹

Les deficiències, en aquest cas, vénen per una altra banda: la poca gent que s'examina de la matèria. La condició d'assignatura optativa de modalitat (i només d'alguna de les modalitats) ja fa que pocs estudiants la cursin en el Batxillerat. I, a més, no tots els que la fan després se n'examinen. En qualsevol de les vies de les PAU els estudiants s'han d'examinar de tres assignatures de les que han cursat com a optatives de modalitat. De dues d'aquestes tres, però, se n'han d'examinar obligatòriament perquè es consideren fonamentals en la via escollida. Per a la via d'Humanitats les dues optatives de modalitat de les quals s'han d'examinar obligatòriament són *Història de l'art i Llatí*. La tercera optativa s'ha d'escollir d'entre una llista de set assignatures on, a més de *Literatura catalana* hi ha *Economia i organització d'empreses*, *Geografia*, *Grec*, *Història de la música*, *Literatura castellana* i *Matemàtiques aplicades a les ciències socials*. Per la via de Ciències Socials les dues optatives amb examen obligatori són

⁵¹ Només amb unes quantes dimissions per entremig, primer dels coordinadors i sotscoordinadors encarregats de dur a la pràctica la imposició i després –amb el fracàs ja consumat– del responsable de la proposta.

Geografia i Matemàtiques aplicades a les ciències socials, i la tercera s'ha d'escollir d'entre les mateixes set assignatures (intercanviant òbviament les que ara són obligatòries per les que ho eren en l'altra via). Tot plegat deixa la literatura –tant la catalana com la castellana– en una posició molt afeblida (molt més, per descomptat que amb l'antiga optativitat del COU). Potser caldria reconsiderar si hi ha d'haver assignatures optatives de les quals calgui examinar-se obligatòriament –de fet és una autèntica paradoxa– per seguir una determinada via de les PAU.

S'hi afegeix un altre problema. És el fet que –per imperatiu legal– la prova de selectivitat avaluï només dels continguts i matèries del segon curs de Batxillerat.⁵² La restricció té repercussions també en la prova de l'assignatura comuna. Tothom entén que en el cas de la llengua –amb continguts clarament acumulables– la decisió no té gaire sentit, però no es qüestiona que les lectures fetes a primer de Batxillerat també haurien de formar part del bloc comú i conjunt de l'assignatura i que, per tant, haurien de ser totes avaluable. Entre altres coses perquè així els professors no només podrien decidir a quin curs els convé treballar cada lectura, sinó que, a més, es veurien obligats a fer-les totes i a consciència. Aquesta mateixa restricció legal afecta de ple l'assignatura de modalitat. El centre pot decidir si la programa a primer o a segon de Batxillerat, però –almenys en teoria– els alumnes només podran examinar-se'n a les PAU si l'han cursada a segon. Hi ha molts centres que, per qüestions d'organització interna, la programen a primer i això fa que els alumnes no puguin examinar-se'n (o que, tot i la interpretació laxa de la llei, en qualsevol cas prefereixin no fer-ho). Quasi el 30% de les enquestes realitzades així ho expliciten, tot i que era un tema sobre el qual no es feia cap pregunta directa.

Tot plegat fa que, entre una cosa i l'altra, hi hagi poca gent que s'examini de l'optativa de modalitat de *Literatura catalana*. Un cop d'ull a aquest quadre dels darrers tretze anys ens ofereix unes quantes dades per a la reflexió:⁵³

⁵² Això és el que decreta, si més no, el Ministeri (vegeu el Reial Decret 1025/2002, de 4 d'octubre) tot i que a la pràctica (almenys a Catalunya) la mesura no s'ha acabat d'aplicar mai de manera absolutament sistemàtica.

⁵³ Dades facilitades des de l'Oficina d'Organització de Proves d'Accés a la Universitat del Consell Interuniversitari de Catalunya.

EXAMEN DE LITERATURA CATALANA	ANY	ALUMNES PRESENTATS	NOTA MITJANA
PAU - COU	1993	7559	4,77
PAU - COU	1994	7966	4,94
PAU - COU	1995	8549	4,76
PAU - COU	1996	8367	5,28
PAU - COU	1997	7822	5,41
PAU - COU	1998	7234	5,17
PAU - LOGSE	1998	555	5,45
PAU - COU	1999	6118	5,19
PAU - LOGSE	1999	1102	5,95
PAU - COU	2000	1114	4,48
PAU - LOGSE	2000	2232	5,67
PAU - COU	2001	96	4,35
PAU - LOGSE	2001	1837	5,75
PAU - LOGSE	2002	1433	5,70
PAU - LOGSE	2003	1292	6,24
PAU - LOGSE	2004	1450	5,54
PAU - LOGSE	2005	1369	5,63
PAU - LOGSE	2006	1515	6,30

Només cal mirar el canvi en el nombre d'alumnes presentats a les PAU de COU (entre 1993 i 1997) i les dels anys següents, quan s'introdueix el nou Batxillerat-LOGSE. El descens és prou notable. També es pot veure com hi ha uns anys entre 1998 i 2001 en què, les dues convocatòries funcionen paral·lelament. Durant aquest període s'observa molt bé com el nombre de matriculats a PAU-COU va disminuint progressivament (fruit del procés d'extinció de l'antic sistema), però paral·lelament el nombre de matriculats a PAU-LOGSE no augmenta pas al mateix ritme, sinó que s'estabilitza ràpidament. I fins i tot és menor durant els anys en què han desaparegut les PAU-COU que no pas mentre es mantenen les dues convocatòries paral·leles. És un símptoma

inequívoc que els estudiants que deixen de fer la literatura catalana de PAU-COU no passen a fer la literatura catalana de PAU-LOGSE (ni tan sols en un percentatge estable), sinó que en la majoria dels casos es decideixen per qualsevol altra de les optatives de modalitat.

Encara una altra dada a valorar. Si ens situem en la darrera convocatòria, la del 2006, tenim que el nombre d'alumnes presentats a la prova de literatura és de 1515 quan el nombre total d'alumnes que s'examinen de la matèria comuna de *Llengua catalana i literatura* és de 24.537.⁵⁴ N'hi ha, doncs, 23.022 (un 93,83%) –que no és pas poca cosa– que en les proves de selectivitat ni tan sols no oloren la literatura catalana (o, com a molt podran redactar una redacció agafant com a pretext algun aspecte lateral d'una de les obres llegides –almenys hipotèticament– durant el curs).

⁵⁴ La dada també ha estat facilitada per l'Oficina d'Organització de Proves d'Accés a la Universitat del Consell Interuniversitari de Catalunya.

DETECCIÓ DELS PRINCIPALS PROBLEMES I PROPOSTES DE MILLORA

Les conclusions són clares. Tot i alguns esforços o els crits d'alerta des de sectors diferents, la situació de la literatura catalana en l'ensenyament secundari ha sofert en els darrers anys un procés de degradació que voldríem creure que ha tocat fons. La millora de la competència lingüística dels estudiants de secundària (tant oral com escrita) hauria d'estar relacionada en bona mesura amb la recuperació dels estudis de literatura i tot el que signifiquen de capacitat de comprensió, d'interpretació, d'argumentació i d'abstracció. Una cosa queda també clara: en bona mesura no és el marc legal la causa del problema (en els currículums vigents la literatura hi té un pes notable), sinó que és més aviat la pràctica quotidiana i les circumstàncies que la motiven les que han conduït a aquesta situació.

També és significatiu que a l'hora de fer el repàs a l'estat de la qüestió sobre el tema que ens ocupa i al debat que ha generat en els darrers temps, diverses veus coincideixin en molts dels aspectes que ara queden remarcats en aquest dictamen. Així doncs, molts dels problemes detectats i de les propostes de millora s'acosten força als que l'octubre de 2006 va fer públiques la Comissió de Didàctica de la Literatura del Consell Assessor de la Llengua a l'Escola⁵⁵ i algunes de les solucions s'aproximen a les que van proposar-se en el seu moment en el fòrum virtual del "Debat curricular" generat des del Departament d'Educació.⁵⁶ Un dels punts bàsics de coincidència, en el qual fins i tot està d'acord l'actual director general d'Innovació del Departament d'Educació,⁵⁷ és la necessitat de crear un espai docent propi per a la literatura, amb alguna assignatura específica que sigui comuna i no només optativa, tant a l'ESO com al Batxillerat i dins

⁵⁵ Vegeu *supra*, p. 10.

⁵⁶ Vegeu *supra*, ps. 9-10 i nota 10.

⁵⁷ Vegeu *supra*, ps. 8-9 i nota 7.

del còmput de crèdits i d'hores de classe que el marc legal atorga a l'Àrea de Llengua i Literatura.

DETECCIÓ DELS PRINCIPALS PROBLEMES

En aquest apartat final ens hem limitat a sintetitzar, i d'una manera esquemàtica, els principals problemes detectats en l'ensenyament de la literatura a secundària, tant a partir de l'experiència docent pròpia com, sobretot, a partir dels resultats de l'enquesta. La majoria ja han estat comentats o esmentats en alguns dels apartats anteriors del dictamen. Malgrat tot ens ha semblat que podia ser útil tenir-los agrupats i esquematitzats. Els hem dividit en tres grans apartats: generals (els comuns a l'ensenyament de la literatura), a l'ESO (els específics de l'Educació Secundària Obligatòria) i al Batxillerat (els específics del Batxillerat, tot i que hi hem distingit els referits a l'assignatura comuna, i els de la de modalitat).

Principals problemes generals

1. La literatura massa sovint s'arracona o es tracta d'una manera superficial a causa dels programes excessius i repetitius. L'extensió dels llibres de text n'és una bona mostra, i cal tenir present que la majoria del professorat segueix el llibre de text a l'hora d'impartir les assignatures de l'Àrea de Llengua Catalana i Literatura.
2. Els baixos nivells lingüístics de l'alumnat, accentuats amb l'augment de la immigració, fan que els departaments prioritzin l'estudi de la llengua.
3. Hi ha més professors especialistes en llengua que no pas en literatura. D'aquí que alguns enquestats demanin més formació en didàctica de la literatura.

4. Es detecta un desinterès creixent de l'alumnat per la literatura, el qual queda lligat al desinterès social (mitjans de comunicació...) i institucional (Departament d'Educació...).
5. Cada vegada hi ha graus d'exigència menors per aprovar la majoria d'assignatures, i també, és clar, la de *Llengua catalana i literatura*. Val a dir que, a més, la literatura té un grau d'exigència molt alt, tant per a l'alumnat com per al professorat.
6. La manca de coordinació entre les assignatures de *Llengua catalana i literatura* i *Llengua castellana i literatura*, malgrat les demandes del currículum i les recomanacions del Departament d'Educació, és un fet generalitzat, tant pel que fa als continguts de llengua com als de literatura. Aquest fet comporta repeticions innecessàries, diversificació terminològica, etc.
7. La prioritització d'una avaluació objectiva, propiciada per la reforma, no afavoreix gens l'ensenyament de la literatura.
8. No hi ha cap curs específicament dedicat a la literatura.

Principals problemes a l'ESO

1. Es dona poc valor a la nota de literatura respecte de la nota global de l'assignatura. Segons les dades provinents de l'enquesta, la valoració de la nota oscil·la entre el 50% (en un centre) i el 10% (en dos centres). La mitjana seria del 27'5 % per a la literatura.
2. Als grups flexibles o de nivell sovint no es fa literatura, per molt que hi hagi col·leccions de lectura fàcil.
3. Als llibres de text de primer cicle, la literatura hi té un tractament limitat i hi és tractada com una tipologia textual més. Tot es redueix gairebé a una introducció als gèneres literaris i a unes preguntes de comprensió (com es fa amb els textos no literaris). Hi ha professors que ni tan sols no consideren, com es veu en alguna enquesta, que a primer cicle es faci literatura.
4. Massa sovint les lectures solen ser triades no per qüestions literàries, sinó extraliteràries o instrumentals: identificació de l'alumne amb els protagonistes, tutoria, sociabilització, possible visita de l'autor...

5. A les proves de competències bàsiques –que es fan a segon d’ESO– ben poques vegades s’hi ha avaluat la literatura, la qual cosa possiblement respon en bona part a la dificultat d’avaluar-la amb criteris estrictament objectius.
6. La distribució del currículum fa que a tercer d’ESO s’hagin de treballar textos medievals, cosa que es considera problemàtic amb l’alumnat actual, fins i tot encara que siguin textos adaptats.
7. Hi ha dificultats generalitzades de comprensió lectora i, encara més, de pràctica del comentari de text, tant literari com crític.
8. La disminució dels hàbits lectors comporta que cada vegada hi hagi més professorat que dediqui una hora setmanal a la lectura, la qual cosa va en detriment, és clar, dels altres continguts curriculars.
9. La manca de biblioteques escolars amb professionals que dinamitzin la lectura cada vegada és més evident. Encara ara la biblioteca és, en bona mesura, l’espai on va a parar l’alumnat que ha estat castigat i expulsat provisionalment de l’aula.
10. La massificació de les aules en massa centres del país no afavoreix gens l’ensenyament de la literatura.

Principals problemes al Batxillerat

Assignatura comuna (Llengua catalana i literatura)

1. També al Batxillerat es dóna poc valor a la nota de literatura respecte al global de l’assignatura. En aquest cas –i també segons les dades provinents de l’enquesta– el valor que es dóna a la literatura respecte de la nota global de l’assignatura varia entre el 60% (en un centre) i el 15% (en un altre). Només n’hi ha tres que la valorin al 50% i la mitjana seria del 33’6 % per a la literatura.
2. No hi ha una diferenciació clara entre l’espai per a la docència de llengua i l’espai per a la docència de literatura.
3. La dinàmica del curs queda molt condicionada pel model d’examen de les Proves d’Accés a la Universitat. El fet que la literatura pràcticament no hi sigui present, comporta que, a les aules, es prescindeixi de la literatura o es faci només en part.

4. En els darrers temps les lectures obligatòries determinades pel Departament d'Educació s'han anat ajustant una mica més a les necessitats de l'assignatura, tenint en compte el tipus d'alumnes que fa el Batxillerat. Tot i així, aquest ajustament encara no és prou efectiu i, sobretot, falta bon material didàctic per treballar algunes d'aquestes lectures.
5. L'extensió dels programes de llengua fa que sovint es prescindeixi de la cinquena lectura obligatòria, la que pot triar el Departament de Llengua Catalana i Literatura de cada centre.
6. Hi ha una manca flagrant de referents, tant sobre autors com sobre moviments, a causa de la inexistència d'un curs específic de literatura a l'ESO, i dels baixos nivells de l'alumnat.

Assignatura optativa de modalitat (*Literatura catalana*):

1. Hi ha hagut una disminució radical del nombre d'alumnes que fan l'assignatura; i encara més radical la del nombre dels que se n'examinen a les Proves d'Accés a la Universitat.
2. L'assignatura només consta com a optativa de modalitat a Humanitats i Ciències Socials. Hauria de ser-ho també, com a mínim, a la modalitat d'Arts.
3. Alguns enquestats es qüestionen la idoneïtat de la tria d'alguns títols.
4. Pel tipus d'assignatura i per la pràctica dels alumnes pel que fa als estudis literaris –que pràcticament és nul·la– el nombre de sis lectures pot semblar una mica excessiu. Es podria treballar millor –sobretot la part procedimental (comentaris de text, etc.)– amb només cinc lectures.

Assignatura optativa tipificada (*Literatura universal*)

1. Hi ha poca presència de l'assignatura de *Literatura universal* en els currículums (ni tan sols en el d'Humanitats i Ciències socials).
2. Com que la trien pocs alumnes, molts centres ja ni tan sols no l'oferten

El Treball de recerca

1. Hi ha poca oferta de treballs de recerca de temes literaris. Tots els problemes anteriorment esmentats fan que cada cop sigui més difícil que els alumnes optin per aquest tipus de treballs. En aquest sentit, és significativa la davallada de propostes en els darrers temps.
2. El professorat, en molts casos, tampoc no valora prou la possibilitat de tutoritzar treballs de recerca de tema literari. La manca de pràctica docent en aquest àmbit també té conseqüències a l'hora de planificar propostes de treball.

Principals problemes a les Proves d'Accés a la Universitat

1. La prova de l'assignatura *Llengua catalana i literatura* no reflecteix prou adequadament els continguts del currículum. La literatura en queda exclosa de manera flagrant i sistemàtica.
2. Hi ha molt pocs alumnes que s'examinin de l'assignatura optativa de modalitat.
3. Durant un temps s'han introduït preguntes de correcció objectiva en la prova de *Literatura catalana* de l'assignatura de modalitat. És una decisió problemàtica, que sembla que finalment s'ha reconsiderat de manera definitiva.

PROPOSTES DE MILLORA

Les propostes de millora que plantegem són a tres nivells: de tipus general, a propòsit de l'ESO i referides al Batxillerat. Queden sistematitzades de la següent manera:

Propostes de tipus general:

1. Estudiar la manera d'evitar les permanents repeticions que actualment es produeixen a l'hora de plantejar els ensenyaments tant de llengua com de literatura.
2. Oferir bona formació en didàctica de la literatura, en els cursos de formació permanent.
3. Aconseguir que la literatura no sigui vista com un apèndix de la llengua. Les propostes de treball sobre textos literaris sempre han de potenciar els aspectes literaris i anar més enllà de la simple comprensió lectora del text (que no vol dir que no hi hagi de ser).
4. Evitar en literatura les proves de correcció objectiva.
5. Donar rellevància a les activitats extraescolars relacionades amb la literatura: presentació de llibres al centre o a la població on es troba l'institut o l'escola, sortides de teatre, clubs de lectura amb les biblioteques públiques...
6. Potenciar les biblioteques escolars amb professionals solvents.
7. Donar a conèixer i valorar aquells mitjans de comunicació (premsa, ràdio i televisió) que donin relleu a la literatura
8. Treballar conjuntament i coordinada amb el professorat del Departament de Llengua Castellana i Literatura.
9. Organitzar algun tipus de coordinació entre el professorat de literatura (tant de secundària com d'universitat).

Propostes per a l'ESO:

1. Diferenciar clarament la literatura de la llengua als currículums, perquè se'n puguin fer ressò els llibres de text.
2. Distribuir la matèria de *Llengua catalana i literatura* de segon cicle en dos blocs perfectament diferenciats: un de llengua i un de literatura. D'acord amb els currículums, el de literatura es podria elaborar a partir dels gèneres literaris i es podria impartir a quart o a tercer.
3. Evitar les llistes de lectures i deixar la tria a criteri dels centres.

4. Potenciar una hora de lectura als centres (a primer cicle hauria de ser de lectura comprensiva i a segon cicle ja literària).
5. Potenciar tallers, com a crèdits variables o mitjançant altres fórmules, de poesia, de narrativa, de teatre...
6. Pensar en la literatura també per als grups flexibles, per a l'atenció a la diversitat, per a les aules d'acollida. Si cal promocionant o subvencionant des del Departament d'Educació col·leccions de lectura fàcil, que també s'haurien de començar a aplicar a alguns autors i obres de la literatura catalana.

Propostes per al Batxillerat i per a les Proves d'Accés a la Universitat:

1. Distribuir la matèria de *Llengua catalana i literatura* en dos blocs perfectament diferenciats: un de llengua en un curs i un de literatura en l'altre. Si a l'ESO el curs de literatura estava centrat en gèneres, ara hauria de tenir un caràcter més històric. En aquest curs específic de literatura es podrien fer sis lectures, dues o tres de les quals serien triades pels centres per potenciar a través de les lectures les activitats extraescolars, la presència d'autors a les aules, la diversificació d'autors i de gèneres... Les restants, com ara, serien les proposades pel Departament d'Educació
2. Refer el model d'examen de selectivitat de l'assignatura *Llengua catalana i literatura*, d'acord amb els criteris anteriorment exposats.
3. Garantir que la comissió de tria de lectures sigui plural i, bàsicament, formada per gent amb experiència docent.
4. Mantenir la tendència actual de triar lectures de literatura contemporània en l'assignatura de *Literatura catalana* de modalitat.
5. Revisar el fet que en les vies d'accés de les PAU hi hagi optatives de modalitat de les quals calgui examinar-se obligatòriament.

APÈNDIX

Reproduïm en apèndix el model d'enquesta adreçada al professorat de secundària. Sobre l'objectiu de la prospecció i la selecció d'enquestats vegeu pàgina 6 i nota 4. La llista de professors i professores que hi han col·laborat és la següent:

- Eduard AGUILAR OTTO (Escola Pia, Terrassa)
- Cecília CANUDAS I COMELLAS (IES Maragall, Barcelona)
- Ivan CLOT MASSONS (IES Vall d'Arús, Vallirana, Baix Llobregat)
- Miquel COLOMER (IES Bosc de la Coma, Olot)
- Josep Francesc DELGADO (IES Reguissol, Santa Maria de Palautordera)
- Núria DONAIRE I CATASÚS (Camp Joliu del Penedès, L'Arboç)
- Jaume FERRER PUIG (IES Palau Ausit, Ripollet, Vallès Occidental)
- Mireia FONT I FARRÉ (Escola Montagut, Vilafranca del Penedès)
- Rosa FONT MASSOT (IES Santiago Sobrequés, Girona)
- Montserrat GUIXER GUILLEM (IES Apel·les Mestres, L'Hospitalet de Llobregat)
- Antoni ISARCH I BORJA (IES Secretari Coloma, Barcelona)
- Anna MARTÍ PELLICER (IES Joan Brudieu, La Seu d'Urgell)
- Jesús Abel MONTAGUT MASIP (IES Martí l'Humà, Montblanc)
- Ferran MOTA I MILLAN (Agrupació Peagògica Tecnos, Terrassa)
- Neus OLIVERAS (IES Baix Penedès, El Vendrell)
- Maria Mercè PADROSA, (IES Bosc de la Coma, Olot)
- Joan PINYOL I COLOM (IES Guinovarda, Piera)
- Anna RUIZ MESTRES (Escola Intermunicipal del Penedès, Sant Sadurní d'Anoia)
- Alfred SARGATAL PLANA (IES Ernest Lluch, Barcelona)
- Miquel VILADEGUT (IES Samuel Gili i Gaya, Lleida)

ENQUESTA SOBRE L'ENSENYAMENT DE LA LITERATURA A L'EDUCACIÓ SECUNDÀRIA (OBLIGATÒRIA I POSTOBLIGATÒRIA)

INTRODUCCIÓ

Aquesta enquesta és individual, vol recollir **la teva opinió** sobre la situació de la literatura catalana a l'Educació Secundària (obligatòria i postobligatòria). La finalitat no és cap altra que complementar la nostra percepció de la situació actual per a un informe que preparem per encàrrec del Col·legi de Llicenciats. No es tracta, doncs, de tabular resultats estadístics i per això hem preparat un model d'enquesta força obert, la qual cosa sempre permet expressar i matisar millor les opinions. Per aquest mateix motiu l'hem tramesa només a un nombre reduït de professionals (una trentena). La tria de noms l'hem feta perquè, d'una banda, coneixem prou bé l'interès i la dedicació a aquestes qüestions de cada un de vosaltres i, de l'altra, perquè el conjunt permet aconseguir un ventall d'opinions prou ampli d'acord amb la diversitat existent de centres de secundària.

Entenem que una enquesta d'aquest tipus no cal que sigui anònima, però malgrat tot respectem la vostra voluntat en cas que vulgueu mantenir l'anonimat (si és així, no ompliu les dades inicials).

Nom i cognoms:

Centre de treball:

Edat:

Anys de docència:

Anys de docència de llengua i literatura catalanes:

Anys (aproximat) que has impartit la literatura de modalitat:

- al Batxillerat:
- al COU:

APARTAT A. LA SITUACIÓ ACTUAL

Pel que fa a les matèries comunes, quin percentatge aproximat de les hores de classe dediques a la llengua i quin a la literatura?

- A l'ESO:

- Al Batxillerat:

Podries resumir-nos-en el perquè? (pes de la selectivitat, professorat més especialista en llengua, influència dels llibres de text...)

Et coordines d'alguna manera amb l'assignatura de llengua i literatura castellana, pel que fa a l'ensenyament de la literatura?

Literatura de Modalitat:

- Quants grups se n'ofereixen, al teu centre?

- Quin nombre aproximat d'alumnes fa l'assignatura?

- Quin percentatge aproximat representa respecte al conjunt d'alumnes que poden triar l'assignatura?

- Quants n'hi ha dels que la fan que la triïn per examinar-se'n a selectivitat? De què creus que depèn? (el fet d'ofertar-la a 1r o a 2n, el poc nivell que porten de l'ESO...)

- Qui sol impartir l'assignatura? (interins, gent de tota la vida, us la repartiu perquè tothom la vol fer...):

Les lectures a l'ESO:

- Quantes lectures feu per curs?:
 - 1r d'ESO:
 - 2n d'ESO:
 - 3r d'ESO:
 - 4t d'ESO:

- D'aquestes lectures, quantes les llegeix tota la classe i quantes pot triar l'alumne? (llista tancada, biblioteca d'aula...):
 - 1r d'ESO:
 - 2n d'ESO:
 - 3r d'ESO:
 - 4t d'ESO:

- Com trieu les lectures? (tenint en compte la programació del curs pel que fa a literatura, tenint en compte els gèneres literaris, només tenint en compte que puguin agradar als alumnes...):

- Quina finalitat creus que té la tria i el treball sobre les lectures? (únicament engrescar a llegir, obrir camí a la lectura literària, complementar les programacions de literatura als diversos cursos de l'ESO, donar una visió general de la nostra literatura...)

- Com les treballes, les lectures? (les llegiu a classe i les aneu comentant, els alumnes en fan un petit treball, les llegeixen a casa i després les treballem a classe...)

- Com les avalués, les lectures? Quin percentatge de la nota trimestral pot representar, aproximadament?
- Tenint en compte el que has respost fins ara: fas diferenciació entre primer i segon cicle d'ESO a l'hora de triar lectures, d'avaluar-les...
- Segueixes els criteris marcats en la programació de literatura als diversos cursos d'ESO o hi fas canvis significatius? (per exemple fer tota la història de la literatura en un únic curs, treballar els gèneres literaris també en un únic curs, no fer la història de la literatura perquè el programa és massa extens...)

Les lectures al Batxillerat:

- Quina opinió et mereix, a grans trets, el llistat de lectures obligatòries que fixa el Departament d'Educació?:
 - Per a l'assignatura comuna:
 - Per a l'assignatura de modalitat:
- Fas la 5a lectura de Batxillerat, la que pot escollir el centre?
 - Si no la fas, explica'ns-en breument les raons:

- Si la fas, digues quin tipus d'obra tria el teu centre. (Si és possible, digues també els noms d'autors treballats aquests darrers anys):
 - Autors contemporanis d'una certa actualitat:

 - Clàssics dels segles XIX i XX:

 - Clàssics de segles anteriors:

 - Literatura juvenil:

 - Altres:

- En el vostre centre, afegiu alguna altra lectura per complementar el programa? Si és així, digues quantes n'afegiu i de quin tipus?

- Com les treballes, les lectures? (les llegiu a classe i les aneu comentant, els alumnes en fan un petit treball, les llegeixen a casa i després les trebal·leu a classe...)

- Com les avalues, les lectures? Quin percentatge de la nota trimestral pot representar, aproximadament?

- Com valoreu el pes que tenen a Selectivitat? Hi proposaries modificacions? De quin tipus?

- Respecte a l'assignatura optativa *Literatura universal*:
 - Actualment al vostre centre es fa l'assignatura?
 - S'havia fet?
 - Si es fa, quin departament l'ofereix (el de català, el de castellà, alternativament)?

APARTAT B. CANVIS RESPECTE DE LA SITUACIÓ ANTERIOR

Tant si havies fet la literatura de 3r de BUP i/o la de COU com si no, creus que hi ha diferències significatives entre l'ensenyament de la literatura abans i després de la LOGSE?

Quines són les que més destacaries? (la tria de les lectures, el treball tant dels textos com de les lectures...)

- BUP/ESO:

- BATXILLERAT/COU:

APARTAT C. PROPOSTES DE FUTUR:

Creus que hi ha d'haver canvis pel que fa a l'enfocament de l'ensenyament de la literatura tant a l'ESO com al Batxillerat?

Si creus que sí, quines propostes faries per aconseguir aquests canvis?

ANNEX.

Per si hi vols afegir alguna cosa que no t'hàgim preguntat i que et sembla que pot ser útil.